

Les lliçons de São Paulo

Primera arquitectura de Xavier Busquets i Sindreu
(1947-1963)

RUBÉN NAVARRO GONZÁLEZ

Premi IEC de la Secció de Ciències i Tecnologia de Teoria
i Crítica d'Arquitectura (en honor de Lluís Domènech i
Montaner) 2023

Les lliçons de São Paulo

Les lliçons de São Paulo

Primera arquitectura de Xavier Busquets i Sindreu
(1947-1963)

RUBÉN NAVARRO GONZÁLEZ

Premi IEC de la Secció de Ciències i Tecnologia de Teoria
i Crítica d'Arquitectura (en honor de Lluís Domènech i
Montaner) 2023

Barcelona, 2025

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
DE CIÈNCIES
I TECNOLOGIA

Navarro González, Rubén, autor

Les Lliçons de São Paulo : primera arquitectura de Xavier Busquets i Sindreu (1947-1963). —
Primera edició. — (Arxius de les seccions de ciències ; 155)

Inclou referències bibliogràfiques. — Premi IEC de la Secció de Ciències i Tecnologia de Teoria i
Crítica d'Arquitectura (en honor de Lluís Domènech i Montaner), 2023

ISBN 9788499657967

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències i Tecnologia. II. Títol III. Col·lecció: Arxius de les
seccions de ciències ; 155

1. Busquets i Sindreu, Xavier, 1917-1990. 2. Arquitectes — Catalunya — Biografia 3. Arquitectura
— Catalunya — Història — S. XX 4. Arquitectura — Brasil — Influència

929Busquets i Sindreu, Xavier

72(460.23)°19°

72(81)

Aquesta publicació ha rebut un ajut de:

Diputació de Girona

© Rubén Navarro González

© 2025, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny de 2025

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Imatge de la coberta: Vista de l'edifici Araraunas (1953-1958), d'Adolf Franz Heep
i Xavier Busquets i Sindreu. Fotografia de José Moscardi publicada a «Edificio de apartamen-
tos», *Acrópole* (en línia), núm. 234 (abril 1958), p. 212-213, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/234>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>>.

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-796-7

Dipòsit Legal: B 11334-2025

DOI: 10.2436/10.2000.85.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

A proposta de la ponència formada pels senyors Jordi Faulí i Oller i Ferran Sagarra i Trias, membres de la Secció de Ciències i Tecnologia, i de la senyora Rosina Vinyes i Ballbé, del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de la Universitat Politècnica de Catalunya i sòcia de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori, l'Institut d'Estudis Catalans, en sessió plenària tinguda el 22 de març de 2023, acordà de concedir el Premi IEC de la Secció de Ciències i Tecnologia de Teoria i Crítica d'Arquitectura (en honor de Lluís Domènech i Montaner) al senyor Rubén Navarro González pel treball *El vol de l'ararauna. Arquitectura de Xavier Busquets Sindreu entre São Paulo i Barcelona (1947-1963)*.

Així mateix, d'acord amb les bases del premi, la Secció de Ciències i Tecnologia publica la dita obra, la qual, amb el títol *Les lliçons de São Paulo. Primera arquitectura de Xavier Busquets i Sindreu (1947-1963)*, és editada a cura del senyor Ferran Sagarra i Trias, membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'arquitectura és l'art de construir, art en el sentit d'*arts et métiers*, i com que està al servei dels homes, l'important és la funcionalitat, la simplicitat.

Xavier BUSQUETS I SINDREU (1987)¹

1. COLLEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, DEMARCACIÓ DE BARCELONA, «Perfil: Xavier Busquets, la bellesa de la funcionalitat», *AB: Arquitectes de Barcelona: Butlletí de la Demarcació de Barcelona* (abril 1987), p. 18-19.

Taula

ABREVIACIONS	11
PREÀMBUL	13
1. INTRODUCCIÓ	15
2. APUNT BIOGRÀFIC	19
2.1. El món d'infantesa i de joventut (1917-1936)	20
2.2. La dècada tumultuosa (1936-1947)	21
2.2.1. Anys de guerra (1936-1942)	21
2.2.2. Anys d'estudi (1934-1947)	22
2.3. La descoberta de l'arquitectura (1947-1955)	22
2.3.1. Primers anys de professió (1947-1951)	23
2.3.2. Aprenentatge al costat de Lucjan Korngold (1951-1952/1953)	23
2.3.3. Aprenentatge al costat d'Adolf Franz Heep (1952/1953-1955)	25
2.4. El retorn a Catalunya (1955-1963)	27
2.4.1. La Bienal Hispanoamericana de Arte (1955-1956) i el Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona (1959-1960)	29
2.4.2. Els projectes per a Aiscondel S. A. (1956-1964)	30
2.4.3. Els projectes per a Inmobiliaria Ciudad Condal S. A. (1956-1961)	31
2.4.4. Residències per a les classes altes (1956-1966)	31
2.4.5. Concursos d'arquitectura corporativa (1956-1963)	32
2.5. Maduresa professional (1963-1985)	33
2.5.1. Les grans obres d'arquitectura corporativa	33
2.5.2. El bastiment d'una col·lecció d'art	33
2.5.3. Altres obres de plenitud	36
2.6. Els anys crepusculars (1985-1990)	38

3.	LA MALETA DEL BRASIL (SÃO PAULO - BARCELONA, 1951-1963)	39
3.1.	Un aprenentatge privilegiat	39
3.1.1.	Sensibilitat urbana	39
3.1.2.	Cerca de l'espai lliure	40
3.1.3.	Vocació expressiva dels volums	40
3.1.4.	Dramatisme de les cantonades	40
3.1.5.	Atenció al coronament de l'edifici i a la trobada amb el terra	40
3.1.6.	Racionalització projectual, optimització tipològica i l'usuari com a centre del projecte	41
3.1.7.	Virtuosisme en l'execució	41
3.1.8.	Imatges de modernitat urbana	41
3.1.9.	Control ambiental	42
3.1.10.	El paper del detall constructiu	42
3.1.11.	Joc d'escalles	43
3.1.12.	Disseny i síntesi de les arts	43
3.2.	La professionalització d'un arquitecte	43
3.2.1.	Associacionisme i especialització	44
3.2.2.	Canvis en el perfil professional	44
3.2.3.	Canvis en el model empresarial	45
3.2.4.	Canvis en l'organització i el funcionament del despatx	45
3.2.5.	Canvis en la cultura projectual i experimentació	45
3.2.6.	Nínxol jurídic i professional	46
3.2.7.	Seriació tipològica, industrialització i <i>desarrollismo</i>	47
3.2.8.	Internacionalització del despatx	48
4.	A MANERA D'EPÍLEG	51

Abreviacions

AHCOAC	Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
AHEA	Archivo Histórico del Ejército del Aire
BASF	Badische Anilin- und Soda-Fabrik
BMAMSP	Bienal do Museu de Arte Moderna de São Paulo
BNP	Banque Nationale de Paris
CAMPB	Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona
CED-MACBA	Centre d'Estudis i Documentació del Museu d'Art Contemporani de Barcelona
CIAM	Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna
COAC	Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
ENHER	Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorzana
ESADE	Escola Superior d'Administració i Direcció d'Empreses
ETSAB	Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
FAD	Foment de les Arts Decoratives
IAESTE	International Association for the Exchange of Students for Technical Experience
MACB	Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona
MACBA	Museu d'Art Contemporani de Barcelona
MAM-SP	Museu de Arte Moderna de São Paulo
MASP	Museu de Arte de São Paulo
MDM	Museu de Montserrat
MGS	Mutua General de Seguros
n.	naixement
núm.	número
p.	pàgina, pàgines
SGB	Société Générale de Banque en Espagne
TDX	Tesis doctorals en xarxa
UPC	Universitat Politècnica de Catalunya
UPCommons	Portal del coneixement obert de la Universitat Politècnica de Catalunya

Preàmbul

L'arquitecte Xavier Busquets i Sindreu va estar en actiu a Catalunya entre 1947 i 1990, i arribà a construir alguns edificis rellevants, especialment d'arquitectura corporativa. El més conegut d'ells, la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, ha estat objecte d'algunes polèmiques enceses i també d'un tractament historiogràfic considerable, però aquest deteniment sembla no haver acabat d'arribar fins al seu autor, la figura i l'obra del qual han rebut una atenció acadèmica escassa.

Aquest escrit presenta, primerament, la trajectòria de Busquets en termes generals, més enllà de la seva obra més famosa. Després, s'exposen algunes de les lliçons rebudes per Busquets durant la singular experiència formativa al São Paulo de la primera guerra freda, al costat de dos arquitectes europeus emigrats al Brasil: l'alemany Adolf Franz Heep, molt proper a la figura d'Adolf Meyer i a l'experiència del Neues Frankfurt —i, posteriorment, col·laborador de Le Corbusier—, i el polonès d'origen jueu Lucjan Korngold, considerat un dels introductors de l'arquitectura lecorbusieriana al seu país durant l'etapa d'entreguerres. Finalment, es reflexiona sobre les operacions d'adaptació i de mestissatge que Busquets executa en la seva primera etapa catalana (1955-1963), abans d'arribar a la plenitud professional i bastir les seves obres més notables, per plantejar una proposta d'encaix inicial de la figura i l'obra de Busquets en el relat historiogràfic de l'arquitectura moderna catalana de l'època.

En parlar d'aquests aspectes de la trajectòria de Busquets, sorgeixen temes com la potència de l'arrel del racionalisme funcionalista, d'origen bauhausià; l'interès per la tecnologia i la industrialització aplicades a la construcció i l'arquitectura; l'atenció pel rigor i el detall constructius; la recerca i consolidació d'uns certs tipus de distribució optimitzats i repetibles; la importació a Catalunya de

referents culturals i tecnologies forans; l'èmfasi en l'eficiència com a virtut arquitectònica i la seva traducció estètica a un llenguatge vinculat a l'estil internacional (*international style*), i lligat a tot això, el procés de professionalització del despatx d'arquitectura català al llarg de la segona meitat del segle xx.

1. Introducció

Aquesta publicació presenta una selecció temàtica resumida i divulgativa de la tesi doctoral *El vol de l'ararauna. Arquitectura de Xavier Busquets Sindreu entre São Paulo i Barcelona (1947-1963)*.²

L'apropament global a la figura i l'obra de Xavier Busquets i Sindreu es fonamenta en el llegat documental del seu despatx professional, actualment conservat al Fons Xavier Busquets i Sindreu de l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (AHCOAC),³ i aquesta documentació es complementa amb testimonis de l'època, amb entrevistes a Leopold Gil i Nebot (1921-2016), company d'estudis universitaris de Busquets; Víctor Manuel Cenicerós Ojeda (n. 1938) i

2. Rubén NAVARRO-GONZÁLEZ, *El vol de l'ararauna: Arquitectura de Xavier Busquets Sindreu entre São Paulo i Barcelona (1947-1963)*, tesi doctoral, dirigida per Jaume Rosell i Colomina i Ramon Graus Rovira, Universitat Politècnica de Catalunya, Departament de Teoria i Història de l'Arquitectura i Tècniques de Comunicació, 2022. Disponible en línia a <<https://hdl.handle.net/10803/673729>> .

3. Aquest material es complementa amb altres fonts documentals: la polèmica participació de Busquets a la Guerra Civil espanyola i a la Segona Guerra Mundial es testimonia a partir de l'expedient militar i la fitxa personal de la Sección Político-Social, ara ja desclassificats. L'expedient universitari com a estudiant i després com a professor de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB) es pot consultar al seu arxiu administratiu i a les actes de la Junta d'Escola d'aquesta institució. La seva actuació com a membre fundador del Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona (MACB) i al Fomento de las Artes Decorativas (FAD) es poden consultar al Centre d'Estudis i Documentació del Museu d'Art Contemporani de Barcelona (CED-MACBA). La participació de Busquets, els darrers anys de la seva vida, a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi va quedar reflectida a les actes de les sessions d'aquells anys. I la seva vessant com a col·leccionista rellevant de peces d'art i arqueologia va ser treballada sobre el catàleg de la donació Busquets i Sindreu al Museu de Montserrat, on, en part, s'exposa la seva col·lecció, així com sobre la documentació conservada a la Reial Càtedra Gaudí (ETSAB).

Miguel Usandizaga Calparsoro (n. 1954), col·laboradors de Busquets als anys cinquanta i setanta, respectivament; el pare Josep de Calassanç Laplana i Puy (n. 1943), coneixença de la família i receptor i curador del llegat Busquets i Sindreu al Museu de Montserrat (MDM), i Helena Usandizaga Lleonart (n. 1947), com a membre de la família més propera de Busquets.

El bateig historiogràfic de Busquets a Catalunya es produeix amb la seva obra més famosa, la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC) (1958-1962), quan, arran de la polèmica entre realisme i idealisme, quedà pejorativament adscrita per Oriol Bohigas (1925-2021) a aquesta darrera tendència i a una suposada praxi acriticament importada d'un estil internacional d'arrel miesiana.⁴ Aquesta interpretació es perllongà en el discurs d'altres personatges, com Helio Piñón (n. 1942),⁵ o en les actualitzacions només parcials d'Ignasi de Solà-Morales (1942-2001).⁶ Als anys vuitanta, des de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi se li dedicaren també escrits marcadament hagiogràfics que potser tampoc no van ajudar a la recuperació de Busquets i la seva obra,⁷ i calgué esperar, en aquest sentit, fins al segle XXI, a l'aparició d'un enfocament conscientment diferenciat.⁸ Per aquests i altres motius, l'estudi de la seva arquitectura es va negligir, i Busquets quedà reduït a ser arquitecte d'una sola obra, en detriment de la seva llarga praxi, que fou assimilada, potser de manera també reductiva, a la d'arquitectes alhora considerats «idealistes», com ara Enric Tous (1925-2017) i Josep Maria Fargas (1926-2011).

Però la veritable iniciació de Busquets en l'arquitectura es produí a São Paulo (Brasil), entre 1951 i 1955, i va tenir una rellevància cabdal en la seva producció següent. La singularitat d'aquesta excepcional experiència formativa al Brasil és bàsica per a la interpretació de la posterior particularitat de l'obra arquitectònica de Busquets en el context de la modernitat catalana (1955-1990), especialment pel que fa a la seva primera etapa, quan Busquets es veu forçat a assajar estratègies d'adaptació i de mestissatge entre la seva cultura arquitectònica paulista de referència i el context català (1955-1963).

4. Per exemple, vegeu aquests tres articles d'Oriol Bohigas: «Realistes i idealistes a l'arquitectura catalana», *Serra d'Or*, vol. iv, núm. 3 (març 1962), p. 27; «Cap a una arquitectura realista», *Serra d'Or*, vol. iv, núm. 5 (maig 1962), p. 17-20; «[Actualitats] El Col·legi d'Arquitectes», *Serra d'Or*, vol. iv, núm. 5 (maig 1962), p. 20-21.

5. Per exemple, a Helio Piñón, Oriol Bohigas i Josep Maria Fargas, «Reposición de la polémica sobre el realismo», *Annals d'Arquitectura* (en línia), núm. 3: *25 anys d'arquitectura catalana* (abril 1983), p. 24-47, <<https://hdl.handle.net/2099/1249>>.

6. Per exemple, a Ignasi de Solà-Morales, «L'arquitectura a Catalunya (1939-1970)», a E. Jardi (ed.), *L'art català contemporani*, Barcelona, Aymà i Proa, 1972, p. 289-328.

7. Vegeu: nota a peu de pàgina núm. 9.

8. Per exemple, a Carolina B. García i Josep Maria Rovira, *Barcelona recta y curva*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Edicions de La Central i Museu d'Història de Barcelona, 2017, coll. «Textures», núm. 8.

Per aquest motiu, aquest llibre se centra en aquesta etapa, que es produeix amb uns referents directes que divergeixen de les arquitectures conegudes de mestres com Oscar Niemeyer (1907-2012) o Lúcio Costa (1902-1998), en uns termes que es consideren cabdals a l'hora de revisar l'obra catalana de Busquets, ja que no només permeten aprofundir en els primers anys de formació i professió, sinó també enriquir, matisar o complementar la lectura d'obres tan significatives com la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (1958-1962), assentar les bases per a treballs posteriors d'interpretació i de contextualització de la seva trajectòria subsegüent i un encaix historiogràfic més acurat de l'home i la seva obra, una vegada assolida la maduresa professional (1963-1985).

Finalment, les possibilitats d'aquest exercici queden en bona part determinades pel caràcter no exhaustiu del fons conservat a l'AHCOAC i per les limitacions i la naturalesa fragmentària d'altres fonts consultades. En conseqüència, aquest text s'ha d'entendre condicionat per la precisió, veracitat i completesa de la informació que ofereix, i, en tot cas, com a merament provisional, en espera de noves dades que puguin corroborar-lo, precisar-lo, matisar-lo, corregir-lo o contradir-lo. En aquesta línia, s'ha de ser conscient de les dificultats per datar o identificar una part dels projectes d'edificis conservats a l'AHCOAC, la inviabilitat de viatjar al Brasil i la necessitat de treballar aquest darrer tema amb fonts secundàries quasi exclusivament.

Però és d'aquestes limitacions d'on sorgeixen les possibles línies de recerca que es podrien seguir en el futur, tant pel que fa als termes exactes de l'experiència brasilera de Busquets com en relació amb tota la seva trajectòria a partir de 1963. Resta també per explorar detingudament la relació que Busquets establí amb industrials i empresaris locals i internacionals, així com amb arquitectes d'altres països, entre ells els del Team X, i el paper real de Busquets en els projectes en què col·laborà amb despatxos internacionals. També queden punts de la seva biografia que es poden aprofundir: l'etapa d'infància i adolescència, la participació en els conflictes bèl·lics o la seva faceta com a col·leccionista d'art.

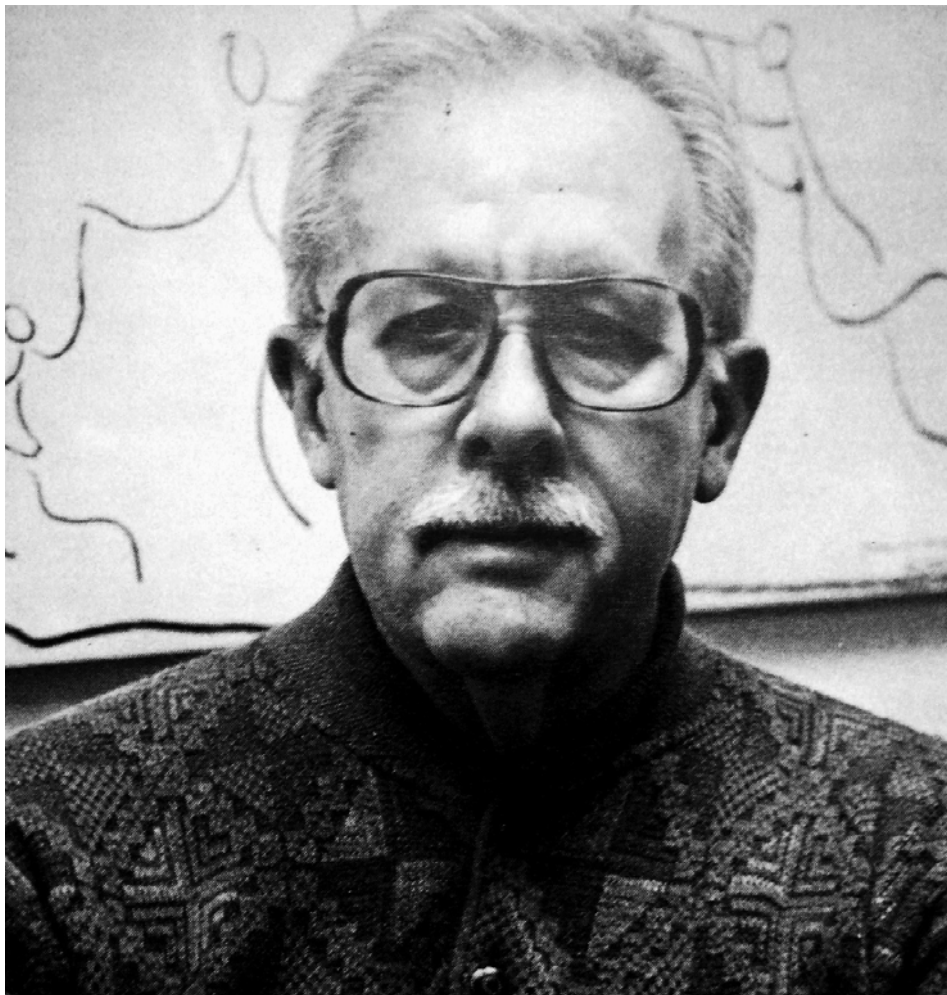

FIGURA 1. Retrat de Xavier Busquets i Sindreu (1987), d'autor desconegut.

FONT: COLLEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, DEMARCACIÓ DE BARCELONA, «Perfil: Xavier Busquets, la bellesa de la funcionalitat», AB: *Arquitectes de Barcelona: Butlletí de la Demarcació de Barcelona* (abril 1987), p. 18-19.

2. Apunt biogràfic

De Xavier Busquets i Sindreu (1917-1990) es podria dir que fou un arquitecte tardà: no es titulà fins als trenta anys (1947) i, en certa manera, la seva praxi professional no es començà a consolidar fins passats els quaranta-cinc anys (1963), una vegada construïda la seu per al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (1958-1962).

Per parlar de la seva arquitectura, cal aprofundir en la seva biografia,⁹ que es pot dividir en una primera etapa d'infantesa i de joventut (1917-1936), seguida d'una dècada tumultuosa de guerra i estudis universitaris (1936-1947), marcada per la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Posteriorment, visqué uns anys incerts de primera i difícil praxi professional (1947-1951) a l'Espanya de postguerra, que Busquets bescanvià per una extraordinària experiència formativa al Brasil (1951-1955) que marcaria la seva arquitectura per sempre. Així, tornat de Sud-amèrica i després d'una primera etapa d'adaptació al context català (1955-1963), la seva trajectòria es consolidà per a donar pas a dues llargues dècades de plenitud professional (1963-1985). Finalment, a aquestes les seguí un darrer lustre crepuscular (1985-1990), caracteritzat per encàrrecs menors, fins a la mort de l'arquitecte.

9. Els apunts biogràfics clàssics sobre Xavier Busquets i Sindreu són: Joan BASSEGODA I NONELL, *Discurs de contestació de Joan Bassegoda i Nonell al discurs d'ingrés de Xavier Busquets i Sindreu*, Barcelona, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1987; Jordi BONET I ARMENGOL, «L'arquitecte Xavier Busquets i Sindreu (1917-1990)», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, vol. 4-5 (1990), p. 327-331 (sessió pública i solemne del dia 17 d'octubre de 1990 en record dels acadèmics traspassats).

2.1. EL MÓN D'INFANTESA I DE JOVENTUT (1917-1936)

Nascut amb el nom de «Francisco Javier» el 3 de desembre de 1917, Xavier Busquets i Sindreu fou el primer dels dos fills de Guillem Busquets i Vautravers (1877-1955) i la seva esposa, Maria Sindreu i Oliba (1863-1944), ambdós membres de destacades famílies burgeses de la ciutat.

Maria Sindreu era filla de la important nissaga d'industrials catalans Esparró, lligats a les societats Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia., Almeda, Sindreu i Cia., Aurora del Pirineo i La Maquinista Terrestre i Marítima, i Guillem Busquets fou un conegut arquitecte (titulat el 1902) i urbanista del seu temps, vinculat a la Lliga Regionalista.¹⁰ La família es completava amb el germà petit, en Joan Antoni (1925-2007), i l'oncle Josep Antoni Busquets i Vautravers (1875-1945), tots dos també arquitectes. Finalment, es podria assenyalar la presència del poeta i literat Josep Lleonart i Maragall (1880-1951), casat amb una germana paterna.

La vida dels Busquets i Sindreu transcorria entre la casa materna de l'elegant carrer de la Duquessa d'Orleans i el pis burgès patern del carrer de Mallorca, en bon veïnatge amb algunes de les millors famílies barcelonines. Aquest ambient privilegiat els permetia alternar activitats professionals, de negoci o d'inversió industrial, amb reunions informals en què parlaven de política, d'esdeveniments culturals com l'òpera i el teatre, d'actes de beneficència i de temps d'esbarjo i balneari, on cultivar coneixences amb les elits del moment, com ara els marquesos de Monsolís, els barons de Güell, o els Sagnier, Cabré, Tusquets, De Larramendi, Vives, Tous i Sarrias, entre d'altres.

La primera formació acadèmica de Xavier Busquets es dugué a terme a l'Escola Pia de Sarrià, i més tard es completà amb estudis de secundària i batxillerat a l'Institut Alemany, emmarcats en un ambient familiar que s'ha descrit com a exigent de cara a la formació intel·lectual i, especialment, a l'aprenentatge de les llengües, reforçat per la presència de personal domèstic germànic.

El Busquets infant creixé, doncs, com a primogènit d'una família acomodada de la burgesia barcelonina, íntimament relacionat amb el món de l'arquitectura i l'urbanisme, en un ambient benestant, catalanista, noucentista, catòlic, germanòfil, cosmopolita i poliglota, en el si d'una família culta, amb inquietuds intel·lectuals i que estava en contacte amb els corrents internacionals de l'època.

10. El document més exhaustiu sobre Busquets i Vautravers es troba a l'AHCOAC, Fons Guillem Busquets i Vautravers, C 808/108.

2.2. LA DÈCADA TUMULTUOSA (1936-1947)

Però aquest món de primera joventut quedà enrere amb el pas als estudis universitaris, el 1935, i l'esclat de la Guerra Civil espanyola, un any després, fet que provocà la sortida dels Busquets i Sindreu del país.

2.2.1. *Anys de guerra (1936-1942)*¹¹

Xavier Busquets, però, tornà al bàndol dels revoltats via Hamburg, Portugal, Badajoz i, finalment, Sevilla, on el desembre de 1936 ingressà com a soldat ras a la cavalleria del requetè i fou destinat al sector del Tajo. El març de 1937, passà a formar part del batalló de carros de combat del coronel José Pujales Carrasco, constituït per a utilitzar, sota instrucció de personal alemany, els nous *panzer* transportats a la península Ibèrica amb la legió Còndor. Amb aquesta unitat, Busquets participà en les ofensives contra Biscaia, Bilbao, Balmaseda i Reinosa, i, posteriorment, també en les batalles de Brunete i Quinto. L'agost de 1937, Busquets ingressà a l'aviació, i es va formar, fins a l'agost de 1938, com a pilot de caça a Itàlia i després passà a lluitar al front d'Extremadura i a la regió aèria del Sud, fins al final de la Guerra.

Acabat el conflicte, Busquets quedà com a pilot en disponibilitat a Getafe, Màlaga i Lleó, època en què aprofità per cursar formació avançada en enginyeria aeronàutica i tripulació aèria. El juliol de 1941, però, ingressà voluntàriament a la primera esquadrilla expedicionària de la División Española de Voluntarios, més coneguda com a División Azul, per lluitar al costat de l'Alemanya nacionalsocialista contra l'Exèrcit Roig d'Obrers i Camperols de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques.

L'esquadrilla participà en l'assalt contra Moscou (setembre de 1941 - gener de 1942) des dels aeròdroms de Moshna, Konnoya, Kalinin, Staritsa, Ruza i Klin, en accions de suport a l'avanç i la defensa de les tropes alemanyes. Busquets tingué una participació destacada en l'atac contra les bateries antiaèries de la famosa Bossa de Viazma (Smolensk), el metrallament sobre els aeròdroms de Klin i Kalinin i els combats aeris a Duguino, però a partir del novembre passà a la rereguarda per a actuar d'enllaç amb el front, una situació que durà fins que es produí la desfeta alemanya (desembre 1941). La retirada s'allargà fins al febrer de 1942, i al març l'esquadrilla va ser repatriada.

Després de ser promogut a tinent, la implicació castrense de Busquets començà a minvar en retornar de Rússia: en contrast amb els seus antics companys

11. L'expedient militar complet de Busquets i Sindreu es pot trobar a ARCHIVO HISTÓRICO DEL EJÉRCITO DEL AIRE (AHEA), MINISTERIO DE DEFENSA DEL GOBIERNO DE ESPAÑA, *Expediente personal del capitán Javier Busquets Sindreu; R/1936. - Hijo de Guillermo y de María, signatura 109.640.*

d'armes, amb brillants carreres militars i polítiques durant la dictadura del general Franco (1939-1975) i la posterior transició democràtica (1975-1986), Busquets passà a ser pilot provador del parc eventual de Sabadell. Un cop va ser posat en disponibilitat a la base aèria de Son Sant Joan, el 1944, va demanar ser-ne apartat com a supernumerari. Una vegada concedida la petició, mai més no tornà a exercir funcions militars ni va participar oficialment en càrrecs del règim del general Franco,¹² i quedà retirat de manera definitiva de l'exèrcit el 1955.

2.2.2. Anys d'estudi (1934-1947)¹³

Els estudis de Busquets quedaren, doncs, escapçats pels dos conflictes bèl·lics. Obtingué el títol de batxiller el 1934, i l'any acadèmic 1934-1935 es matriculà al curs bàsic d'admissió a la carrera d'arquitectura de la Universitat de Barcelona, del qual només aprovà tres assignatures abans de l'esclat de la Guerra Civil espanyola.

Acabada aquesta, reprengué els estudis, el 1939, a la Universitat de Madrid, i després a la d'Oviedo, sense gaires avenços. Tornat de Rússia, Busquets inicià, finalment, la carrera el 1942, però la seva condició de pilot en disponibilitat semblava que li dificultava els estudis. No serà fins al 1945 —quan aconsegueix ser apartat com a supernumerari de l'exèrcit— que Busquets s'hi pot dedicar i, a la fi, els enllestirà el 1947.

Així doncs, la formació rebuda de manera intermitent a cavall dels diversos centres universitaris, els beneficis rebuts pel seu expedient militar, els pobres resultats curriculars, la grisa Escola d'Arquitectura de Barcelona de postguerra i la inusitada celeritat amb què acabà la seva darrera etapa d'estudis fan dubtar del nivell de preparació de Busquets una vegada finalitzada la carrera.

2.3. LA DESCOBERTA DE L'ARQUITECTURA (1947-1955)

Amb trenta anys, Busquets començà a exercir d'arquitecte. En aquesta primera etapa, però, res no anticipa la qualitat i modernitat de les seves obres poste-

12. En aquest sentit, vegeu CENTRO DOCUMENTAL DE LA MEMORIA HISTÓRICA, DELEGACIÓN NACIONAL DE SERVICIOS DOCUMENTALES DE LA PRESIDENCIA DEL GOBIERNO, «Fichero de la Secretaría General y de la Sección Político Social. Fichero Nº 8 de la Sección Político Social: Ficha personal de Javier Busquets Sindreu», a *Portal de Archivos Españoles* (en línia), codi de referència ES.37274.CDMH/10.8.11.14//DNSD-SECRETARIA,FICHERO,8,B0114464, <<https://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/search>> (consulta: 8 octubre 2023).

13. L'expedient acadèmic de Busquets i Sindreu es pot trobar a ESCOLA TÈCNICA SUPERIOR D'ARQUITECTURA DE BARCELONA, UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE CATALUNYA, *Expedient acadèmic de Xavier Busquets Sindreu*, des d'«Ordre núm. 25», del curs 1934-1935, fins a «Suplicatori d'expedició del títol d'arquitectura», del 10 de novembre de 1947.

riors. Serà al Brasil, on viurà entre 1951 i 1955, on Busquets sembla descobrir la vocació per l'arquitectura que l'acompanyarà la resta de la seva vida.

2.3.1. *Primers anys de professió (1947-1951)*

Ja sigui perquè Busquets podia haver treballat parcialment al despatx del seu pare, perquè la documentació s'hagi perdut o perquè no acabés de tenir èxit en la seva nova professió, no es conserva gaire documentació dels seus inicis com a arquitecte. Tan sols tres projectes menors, sense gaire interès: un primer edifici plurifamiliar entre mitgeres al número 15-17 del passatge de Serra i Arola de Barcelona (1949), d'estil vagament noucentista, pensat per a ser reproduït en operacions concatenades sobre parcel·les en filera (figura 2); un altre al número 56 del carrer de Calvet, també de Barcelona, menys ambiciós, i, finalment, el que Busquets anomena *Vaqueria modelo*, l'addició d'un estable a la masia actualment coneguda com a Can Turull, a la carretera de Sentmenat a Caldes de Montbui, construït amb una curiosa barreja de materials industrials i llenguatge neovernacle.¹⁴ Un pobre bagatge que pot explicar, en part, la marxa de Busquets al Brasil, país que en aquell moment es convertia en un dels focus de l'arquitectura moderna internacional,¹⁵ a la recerca de formació i oportunitats.¹⁶

2.3.2. *Aprenentatge al costat de Lucjan Korngold (1951-1952/1953)*

Arribat a São Paulo el 1951, Busquets trobà una ciutat multicultural brogent, immersa en un procés de metropolitització violent impulsat pel desenvolupament industrial i econòmic del país, l'afluència de capital estranger, els conseqüents canvis socials i demogràfics i l'emergència d'una nova cultura immobiliària i residencial, en què l'arquitectura moderna tingué el paper d'eina

14. Respecte a aquests projectes, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, C 772/124-1 i V 77/124; V 77/114-1 a V 77/114-3, i V 77/110-1.

15. Sobre aquest tema, consulte María Beatriz CAMARGO CAPELLO, «Arquitectura moderna en Brasil y su recepción en los números especiales de las revistas europeas de arquitectura (1940-1960)», *Revista de Arquitectura* (Universidad de Chile, Facultad de Arquitectura y Urbanismo), vol. 17, núm. 23 (2011), p. 41-51. Disponible en línia a <<https://dearquitectura.uchile.cl/index.php/RA/article/view/26900/28467>> (consulta: 8 octubre 2023). També Ana ESTEBAN MALUENDA, «Ecos de samba: el papel de Brasil en la puesta al día de la arquitectura española con la internacional (1950-1965)», a *9 seminário docomomo Brasil: Interdisciplinaridade e experiências em documentação e preservação do patrimônio recente*, Brasília, DOCOMOMO Brasil, 2011.

16. Sobre les relacions culturals entre São Paulo i Barcelona a l'època, vegeu Jordi CERDÀ SUBIRACHS, «El Brasil en la Barcelona de postguerra», *Dictatorships & Democracies: Journal of History and Culture* (en línia), núm. 6 (2018), p. 9-50, <<https://raco.cat/index.php/Dictatorships-Democracies/article/view/n6-Cerda/439553>> (consulta: 8 octubre 2023).

FIGURA 2. Composició amb diverses vistes de l'edifici del passatge de Serra i Arola (1949), amb una influència reconeixible del classicisme imperant del moment, el noucentisme propi de la darrera etapa de Guillem Busquets i Vautravers i l'acabament característic de l'arquitectura espanyola de postguerra.

FONT: Fotografies de l'autor, 2021.

transformadora, però també el d'imatge i expressió d'aquests canvis. En aquest ambient, el nouvingut Busquets treballà, primer, amb Lucjan Korngold (1897-1963), en el moment de la inauguració de la seva imponent torre de formigó CBI Esplanada (1946-1951).¹⁷ Korngold, arquitecte polonès d'origen hebreu, considerat un dels introductors al seu país natal de l'arquitectura moderna d'arrel lecorbusierana, emigrà al Brasil degut a l'expansió del nazisme, i allà sabé associar-se amb industrials i financers poderosos, cosa que li permeté construir edificis corporatius rellevants, com ara el Thomas Edison (1944-1946), el Palácio do Comércio (1955-1957) o la Bolsa de Cereais de São Paulo (1955-1960), entre d'altres, bona part d'ells donats a conèixer en les revistes internacionals especialitzades de l'època (figura 3).

2.3.3. *Aprenentatge al costat d'Adolf Franz Heep (1952/1953-1955)*

Més endavant, Busquets passà a treballar amb l'alemany Adolf Franz Heep (1902-1978).¹⁸ Heep, format a Frankfurt del Main en l'ambient efervescent de l'*Stadtplanungsprogramm Das Neue Frankfurt* (1925-1930) —liderat per Ernst May (1886-1970)—, seguí de prop el debat sobre l'habitatge mínim i el concepte de *Existenzminimum*, orbitant la figura d'Adolf Meyer (1881-1929) i assimilant la tradició conceptual i la praxi ja prou desenvolupada del *Neues Bauen*. Amb la influència creixent del nazisme a Alemanya, Heep marxà a París (1928-1945), on estudià a l'École Spéciale d'Architecture, entitat sota la influència d'Auguste Perret (1874-1954) i Robert Mallet-Stevens (1886-1945). Després treballà amb André Lurçat (1894-1970) i Le Corbusier (1887-1965), amb qui romandria fins al 1932, en un moment en què el mestre suís desenvolupava projectes com la mateixa Villa Savoye (1928-1931) o el Centre Soyuz (1928-1933). Més tard, Heep s'associà amb Jean Ginsberg (1905-1983), arquitecte d'origen polonès i ascendència jueva, i s'especialitzà en edificis residencials per a la classe mitjana parisenca, com ara el número 42 de l'Avenue de Versailles (1933-1934), el número 8 de la Rue des Pâtures (1933-1934) o el número 5 de la Rue Vion-Whitcomb (1935-1936).

17. Sobre Korngold, les publicacions de referència són Anat FALBEL, *Lucjan Korngold: a trajetória de um arquiteto imigrante*, tesi doctoral, Universidade de São Paulo, Faculdade de Arquitetura e Urbanismo, 2003; Grzegorz RYTEL, *Lucjan Korngold: Warszawa - São Paulo: 1897-1963*, Varsòvia, Salix Alba, 2014.

18. Sobre Heep, les publicacions de referència són Catherine GATI, «Perfil de arquiteto. Franz Heep», *Projeto*, núm. 97 (març 1987), p. 98-104; Marcelo Consiglio BARBOSA, *Adolf Franz Heep: Um arquiteto moderno*, tesi doctoral, Universidade Presbiteriana Mackenzie, Departamento de Arquitetura e Urbanismo, 2012. També Marcelo Consiglio BARBOSA, *Adolf Franz Heep: Um arquiteto moderno*, São Paulo, Monolito, 2018.

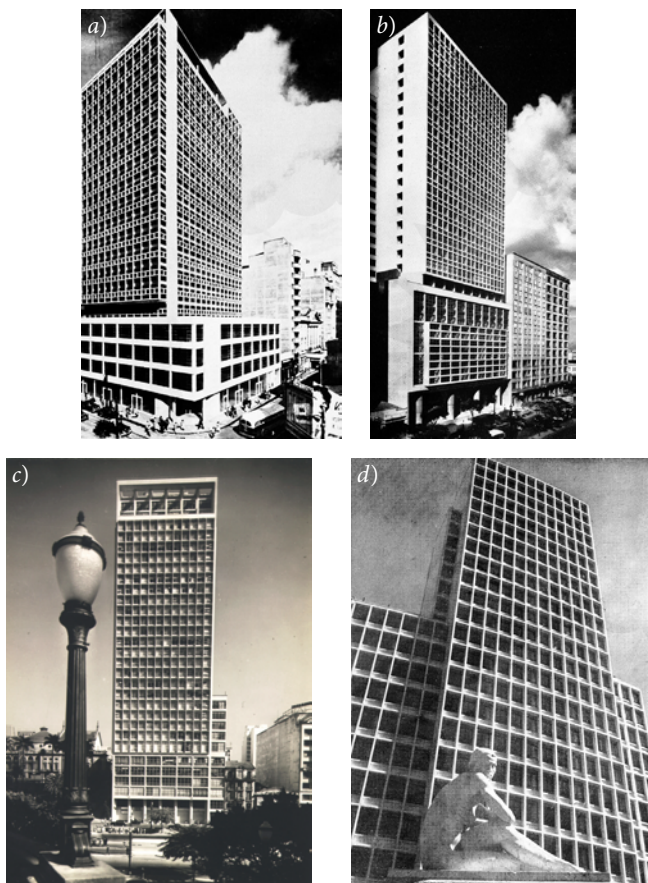

FIGURA 3. a) Vista del Palácio do Comércio (1957), fotografia de Boer; b) vista de l'edifici Bolsa de Cereais de São Paulo (1960), fotografia d'Alexandre Smilg; c) vista de l'edifici CBI Esplanada (1951), fotografia de Werner Haberkorn; d) vista de la façana principal de l'edifici Thomas Edison (1946), fotografia d'autor desconegut.

FONT: a) «Palácio do Comércio», *Acrópole* (en línia), núm. 224 (juny 1957), p. 284-289, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/224>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 8 octubre 2023); b) «Edifício e garagem Bolsa de Cereais», *Acrópole* (en línia), núm. 282 (maig 1962), p. 200-201, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/282>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 8 octubre 2023); c) Col·lecció Werner Haberkorn, Museu Paulista de la Universidade de São Paulo, «Vista pontual do Edifício CBI. São Paulo/SP» (en línia), a *Wikimedia Commons*, <https://pt.wikipedia.org/wiki/CBI_Esplanada#/media/Ficheiro:Werner_Haberkorn_-_Vista_pontual_do_Edif%C3%ADcio_CBI._S%C3%A3o_Paulo-SP.jpg>, de domini públic; d) «Edifício Thomas Edison á Rua Bráulio Gomes n. 60, São Paulo: Projeto e Construção do Escritório Técnico Francisco Beck e Lucjan Korngold», *Acrópole* (en línia), núm. 121 (maig 1948), p. 9-11, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/121>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 21 novembre 2020).

La guerra dissolgué la societat, i Heep marxà al Brasil el 1947. Allà treballà per a Jacques Emile Paul Pilon (1905-1962) en projectes com l'edifici Atlanta (1945-1949), la Casa da França de Rio de Janeiro (1950) i la rellevant seu corporativa del diari *O Estado de S. Paulo* (1947-1951). Després d'una curta societat amb Henrique Ephim Mindlin (1911-1971) i l'enginyer Ítalo Eugenio Mauro (1909-2003), Heep passà a dirigir el seu propi estudi, el 1952. És llavors quan, probablement, Busquets es posa a treballar amb ell (1952/1953-1955), en un moment en què Heep comença a dissenyar els seus millors edificis i la seva obra més coneguda, l'Edifício Itália (1953-1965) (figura 4).

Es conserven alguns projectes d'aquest temps signats per Busquets: l'edifici plurifamiliar a Rua Vergueiro (1952), els plànols per al Consulado General de España a São Paulo (1953), la fàbrica metallúrgica Hasenclever (1954) i diverses residències unifamiliars sense data, que mostren com Busquets va guanyant ofici. Més rellevants, però, són els projectes la documentació dels quals Busquets s'emportarà en retornar a Catalunya: l'edifici d'habitatges per a famílies benestants Lausanne (1953-1958, Avenida Higienópolis, número 101), l'edifici Araraunas d'habitatges de tipus *quitinete*¹⁹ per a rendes baixes (1953-1958, Avenida São João amb Alameda Glete) i l'edifici Lucerna, d'ús mixt d'habitatge per a les classes mitjanes amb sala de cinema (1954-1959, Avenida São João, número 1474), els quals Busquets utilitzarà com a referència per a una part rellevant dels encàrrecs que rebrà en la seva primera etapa catalana (figura 5).²⁰

2.4. EL RETORN A CATALUNYA (1955-1963)

El 1955, coincidint amb la mort del seu pare, Busquets abandonà un Brasil políticament inestable i tornà a Barcelona. Aquí cercà d'emular el model empresarial, la cultura arquitectònica i la praxi professional amb què s'havia familiaritzat a São Paulo.

19. Sorigit amb el nom *kitchenette* als Estats Units d'Amèrica, aquest tipus de distribució adopta, en la seva versió paulista, un programa funcional mínim d'una única estança que aprofita l'esquema de l'habitació hotelera amb bany incorporat, i l'adapta a l'ús residencial afegint una cuina integrada a la sala.

20. Sobre aquests tres darrers projectes, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, C 784/178-2, C 784/178-1 i C 784/178-3, respectivament.

FIGURA 4. a) Vista de la torre corporativa del diari *O Estado de S. Paulo* (1951), fotografia de Boer, Ernesto Mandowski i Hans Günter Flieg; b) vista de l'Edifício Itália (1965).

FONT: a) «Edifício 'O Estado de S. Paulo'», *Acrópole* (en línia), núm. 181 (maig 1953), p. 485-492, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/181>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 8 octubre 2023); b) WILFREDOR, «Circolo Italiano Building in São Paulo», a *Wikimedia Commons* (en línia), <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Circolo_Italiano_Building_in_São_Paulo.jpg>, de domini públic.

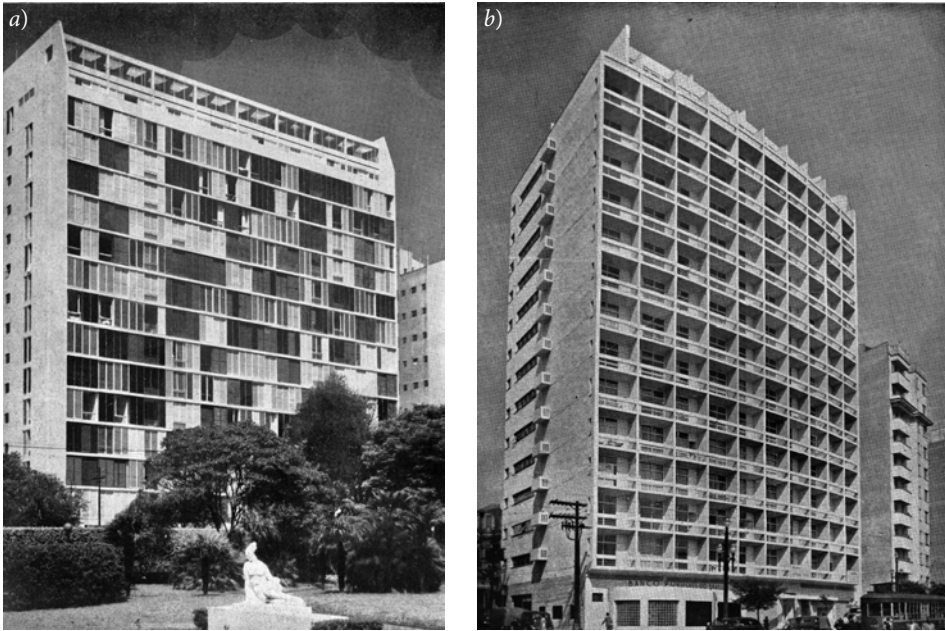

FIGURA 5. a) Vista de l'edifici Lausanne (1958), fotografia de José Moscardi; b) vista de l'edifici Araraunas (1958), fotografia de José Moscardi.

FONT: a) «Edifício de apartamentos no Higienópolis», *Acrópole* (en línia), núm. 239 (setembre 1958), p. 504-509, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/239>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 8 octubre 2023); b) «Edifício de Apartamentos», *Acrópole* (en línia), núm. 234 (abril 1958), p. 212-213, <<http://www.acropole.fau.usp.br/edicao/234>>, sota llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional, <<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>> (consulta: 21 novembre 2020).

2.4.1. *La Bienal Hispanoamericana de Arte (1955-1956) i el Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona (1959-1960)*

Tot just tornat, Busquets promocionà l'edifici Araraunas a *Cuadernos de Arquitectura*, i el feu servir com a targeta de presentació a la societat barcelonina.²¹ També el presentà al Gran Premio de Arquitectura por Tema Libre de la III Bienal Hispanoamericana de Arte, que guanyà *ex aequo* amb Josep Maria Bosch i Aymerich (1917-2015).²² Aquest guardó no només li permeté fer-se un nom a la

21. «Edifício Araraunas en São Paulo, Brasil. Franz Heep y Javier Busquets, arquitectos», *Cuadernos de Arquitectura*, núm. 22 (juny 1955), p. 28-29.

22. Quant a la Bienal, vegeu *Boletín informativo para la inauguración de la III Bienal Hispanoamericana de Arte: Barcelona 24 septiembre 1955*, Barcelona, Impr. Vélez, 1955. Vegeu, també, Eva MARCH ROIG, «Franquismo y vanguardia: III Bienal Hispanoamericana de Arte», *Espacio*,

ciutat, sinó que el posà en contacte amb els cercles artístics i intel·lectuals de l'època, dels quals passà a formar part, fins al punt que el 1959 fou un dels accionistes fundadors i membre del Consejo de Administración del primer Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona, iniciativa d'Alexandre Cirici i Pellicer (1914-1983) i Cesáreo Rodríguez-Aguilera Conde (1916-2006).²³

2.4.2. *Els projectes per a Aiscondel S. A. (1956-1964)*

Els primers projectes catalans li foren encarregats per l'empresa de derivats plàstics Aiscondel S. A., per a la qual dissenyà un conjunt fabril a Cerdanyola del Vallès, avui en dia malauradament enderrocat, que era format per les noves naus de l'empresa i una sèrie de blocs d'habitatges per als treballadors. Busquets aplicà solucions innovadores de formigó armat a les voltes de la nau, probablement importades d'Alemanya —cercant la lleugeresa del conjunt—, i adaptà el tipus distributiu i les solucions constructives apreses de Heep als habitatges.²⁴

Així mateix, va dissenyar els pavellons de l'empresa a la Feria Internacional de Muestras de Barcelona dels anys 1958 i 1959, i en ambdós casos guanyà el guardó de la fira al millor disseny d'estand. En la primera edició, Busquets imità la cultura expositiva de les principals marques europees del sector del plàstic, com ara l'empresa alemanya Hornschuch AG, i assajà sistemes de construcció en sec propers a les Case Study Houses que la revista nord-americana *Arts & Architecture* patrocinà i publicà entre 1945 i 1966 —especialment la número 9 (1945-1949), de Charles Eames (1907-1978) i Eero Saarinen (1910-1961), i la número 21 (1956-1958), de Pierre Koenig (1925-2004)—, i els barrejà amb l'art incipient de l'artista xinès Hsiao Chin (n. 1935), que més endavant acabaria convertint-se en una de les primeres espases de l'art abstracte oriental. En la segona edició, per contra, Busquets combinà els sistemes de construcció industrial lleugera, aplicats al sostre de l'estand, amb parets de maó feixugues per al tancament i particions verticals sobre les quals disposà fotografies de Francesc Català-Roca (1922-1998).²⁵

Tiempo y Forma (en línia), sèrie VII: *Historia del Arte*, núm. 3 (2015), p. 33-54, <<http://revistas.uned.es/index.php/ETFVII/issue/view/868>> (consulta: 8 octubre 2023).

23. La informació sobre la fundació del museu es pot trobar a ARXIU DEL CENTRE D'ESTUDIS I DOCUMENTACIÓ DEL MUSEU D'ART CONTEMPORANI DE BARCELONA, Fons Històric del MACBA (A.HIS.F), carpetes MACB59-67_MACB_FGM_01, MACB59-67_MACB_FGM_05 i MACB59-67_MACB_FGM_06.

24. Sobre aquests projectes, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/100, C 771/100, V 77/101 i C 771/101.

25. Sobre els estands d'Aiscondel S. A., vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/100. També es van publicar a *Revista de Actualidades, Artes y Letras*, núm. 322 (14 juny 1958),

2.4.3. *Els projectes per a Inmobiliaria Ciudad Condal S. A. (1956-1961)*

Busquets sistematitzà i optimitzà les solucions assajades als projectes per a Aiscondel S. A. en una sèrie d'exercicis per a Inmobiliaria Ciudad Condal S. A. Hi destaquen dues experiències: la primera, el conjunt residencial Ciudad Condal de l'Hospitalet de Llobregat (1958-1960), que Busquets convertí en un terreny d'experimentació i que resulta un autèntic catàleg de solucions extremes de la referència paulista, però assajades en la seva adaptació al context cultural i tecnològic català.²⁶ La segona, la participació de Busquets en la redacció del segon i el tercer plans parcials d'ordenació del polígon residencial de Bellvitge (1959-1961),²⁷ on Busquets operà en diferents àmbits d'interès: primerament, fent referència a la cultura arquitectònica de la modernitat brasilera en el disseny dels equipaments públics; en segon lloc, aplicant alguns dels principis de l'urbanisme del Team X, a la trobada del qual havia acudit en representació de Josep Antoni Coderch i de Sentmenat (1913-1984) (Bagnols-sur-Cèze, 1960); en tercer lloc, important la tecnologia de prefabricació de components de la construcció en panells de formigó armat de la companyia francesa Estiot et Cie., i, finalment, adaptant-la a les possibilitats tecnològiques del país i assajant de manera capdavantera a Espanya sistemes de prefabricació a peu d'obra.²⁸

2.4.4. *Residències per a les classes altes (1956-1966)*

Paral·lelament, Busquets tingué l'oportunitat de bastir amb luxosa modernitat i creixent qualitat constructiva i compositiva alguns edificis rellevants per a les classes benestants, tant residències unifamiliars —com les cases Oller i Nadal a la platja Fosca de Palamós (1959), Usandizaga-Lleonart a Barcelona (1962-1963) i Van Panhuys a Premià de Dalt (1963-1964)—²⁹ com plurifamiliars, en el

p. 15 i 30, i núm. 373 (6 juny 1959), p. 11, i a *Cuadernos de Arquitectura*, núm. 32 (1958), p. 30-32, i núm. 37 (1959), p. 36-40.

26. Sobre el complex Ciudad Condal, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/99 i C 770/99.

27. Sobre l'ordenació de Bellvitge, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/126, C 773/126, C 774/126 i C 806/126.

28. Sobre la presència de Busquets a la trobada del Team X de 1960, el polígon de Bellvitge i els exercicis per a Aiscondel S. A. i Inmobiliaria Ciudad Condal S. A., vegeu Rubén NAVARRO-GONZÁLEZ, «Type meets industry: Xavier Busquets ante el polígono residencial de Bellvitge», *Proyecto, Progreso, Arquitectura*, núm. 27 (2022), p. 166-183. Disponible en línia a <<https://doi.org/10.12795/ppa.2022.i27.10>>.

29. Sobre aquests projectes, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/123 i C 772/123, C 778/147, V 76/42 i C 759/42, respectivament.

cas dels blocs per al Col·legi d'Enginyers Industrials (1956-1963), o el número 20 del carrer de Dalmases (1956-1962) i el número 23 del carrer del Doctor Carulla (1961-1966) (figura 6).³⁰

FIGURA 6. a) Vista de l'edifici plurifamiliar per als enginyers industrials (1963); b) vista de l'edifici al carrer de Dalmases (1962); c) vista de l'edifici al carrer del Doctor Carulla (1966).

FONT: a) Fotografia de l'autor, 2021; b i c) fotografies de l'autor, 2025.

2.4.5. Concursos d'arquitectura corporativa (1956-1963)

Finalment, Busquets participà en alguns dels concursos d'arquitectura corporativa més importants de la Catalunya d'aquells anys. Seria el cas de les competicions per a les seus del Govern Civil de Tarragona (1956-1957), el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (1956-1957 i 1958), l'Ajuntament de Barcelona a la

30. Sobre aquests projectes, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 77/89 i C 769/89; V 77/93 i C 769/93, i V 76/57 i C 71/57, respectivament.

plaça de Sant Miquel (1958) i, finalment, l'Empresa Nacional Hidroeléctrica del Ribagorçana (ENHER) (1962-1963) i el Banco de Vizcaya (1963).³¹

D'alguna manera, aquests exercicis es poden veure com l'antesala de la seva maduresa professional: a partir de 1963, Busquets virà la seva trajectòria cap a l'arquitectura corporativa i anà abandonant la dependència de la referència estricta a l'arquitectura de Heep, per consolidar una praxi arquitectònica pròpia, enriquida pel mestissatge entre el bagatge sud-americà, la influència de l'arquitectura corporativa nord-americana i el coneixement de la cultura arquitectònica del centre i el nord d'Europa.

2.5. MADURESA PROFESSIONAL (1963-1985)

2.5.1. *Les grans obres d'arquitectura corporativa*

La seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya es pot considerar la primera gran obra corporativa de Busquets i Sindreu i inaugura la que, indubtablement, serà la seva millor època professional. A aquesta etapa corresponen edificis d'oficines, com la seu central per a Hispano Olivetti a Madrid (1964-1966), i d'altres com les de Sandoz S. A. E. (1966-1973) —que Busquets bastí en col·laboració amb Martin Heinrich Burckhardt-Henrici (1921-2007)—, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona (avinguda Diagonal, número 530, 1968-1972), Svenska Kullagerfabriken AB (carretera de Castelldefels, 1969-1972), Mutua General de Seguros (cantonada del carrer d'Entença amb l'avinguda Diagonal, 1972-1979) i Société Générale de Banque en Espagne (plaça de Catalunya, número 6, 1974-1978) (figures 7 i 8).³²

2.5.2. *El bastiment d'una col·lecció d'art*

Va ser durant aquells anys que Busquets acabà bastint el gros de la seva col·lecció d'art i antiguitats, la qual, tot i no ser gaire coneguda pel públic general, el

31. Sobre el concurs per a la seu del Govern Civil de Tarragona, la proposta de Busquets es troba a AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V77/87 i C 768/87. Les altres propostes es van publicar a *Revista Nacional de Arquitectura*, núm. 185 (maig 1957), p. 45-57. Els dos concursos per al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya van ser recollits per *Cuadernos de Arquitectura*, núm. extraordinari 29-30 (1957), p. 1-31, i núm. 32 (1958), p. 5-27. Les propostes de Busquets per a l'Ajuntament de Barcelona, ENHER i Banco de Vizcaya es troben a AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 78/133 i C 775/133; V 76/67 i C 762/67, i V 77/115 i C 772/115, respectivament.

32. Sobre aquests edificis, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 78/157, C 782/157 i H 108E/2/157; V 75/27 i C 754/27; V 78/179, C 786/179, C 788/179 i H 108E/2/179; V 75/26 i C 752-753/26; V 77/75, C 767/75, C 805/75 i H 108E/3/75; V 74/11, C 748/11 i H 108E/3/11, respectivament.

FIGURA 7. a) Vista de la seu corporativa del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya després de la remodelació a càrrec de Fuses, Viader, Perea i Mansilla (2018); b) seu corporativa d'Hispano Olivetti (1966) a Madrid; c) vista de la seu corporativa de Sandoz S. A. E. (1973) a la Gran Via de les Corts Catalanes.

FONT: a) Fotografia de l'autor, 2025; b) Archivo Servicio Histórico COAM. Fondo Antonio Perpiñá Sebría; c) fotografia de l'autor, 2021.

FIGURA 8. a) Vista de la seu corporativa de Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona (1973) a l'avinguda Diagonal de Barcelona; b) vista de la seu corporativa de Société Générale de Banque en Espagne (1978) a la plaça de Catalunya de Barcelona; c) vista de la seu corporativa de Mutua General de Seguros (1979) a l'avinguda Diagonal de Barcelona.

FONT: a) Fotografia de l'autor, 2025; b) i c) fotografies de l'autor, 2021.

convertiria en un dels col·leccionistes privats més importants de l'Espanya de l'època, tant per la quantitat i qualitat de les obres com per la seva varietat.

La col·lecció estava formada, d'una banda, per peces arqueològiques de Sumèria, l'antic Egipte, Creta, Grècia, Etrúria, Roma, Pèrsia, així com peces precolumbines, asiàtiques i africanes, seguides d'un nombre considerable d'antiguitats històriques i mobiliari d'origen romànic, gòtic, renaixentista i barroc, amb autors com Gil de Fontanet, Bartolomé Bermejo, Nicolás Francés, Jaume Huguet, Francesc Solives o Giambattista Tiepolo.

D'altra banda, la col·lecció d'art no era menys variada, amb pintures i escultures d'Edgar Degas, Claude Monet, Camille Pissarro, Marc Chagall, Georges Rouault, Théodule Ribot, Alfred Sisley, Francesc Gimeno, Darío de Regoyos, Joaquim Mir, Ramon Casas, Isidre Nonell, Josep Viladomat i Massanes, Marià Pi de la Serra, Xavier Nogués, Josep Obiols, Manolo Hugué, Georges Braque, Juan Gris, Jean Metzinger, Serge Poliakoff, Gen Yamaguchi, Hans Hartung, Joan Miró, Antoni Tàpies, Lluís Roig Enseñat, Francisco Llorens, Ceferino Olivé, Salvador Dalí, Le Corbusier, Joan Claret i Corominas, Rafael Zabaleta, José Fuentes Esteve, Antoni Clavé, Joaquim Torres i García, Antoni Cumella i Serret, Esther Boix i Pons, o dels seus amics Oswaldo Guayasamín i Pablo Ruiz Picasso.

En total, més de dues-cents cinquanta peces identificades de valor considerable que, tot i que una part es dispersà després de la mort de Busquets, en bon nombre van quedar dipositades al Museu de Montserrat.³³

2.5.3. *Altres obres de plenitud*

Aquells anys Busquets també bastí residències unifamiliars com la d'Angelo Vernetti a Castelldefels (1963), sengles residències per als Güell al carrer del Lluçanès (1964-1966), per als senyors Fernández a Horta (1964-1966), per a la família De Pal·lejà al carrer de Pere II de Montcada de Barcelona (1966), per a Ramon Vilà Basté a Llavaneres (1969-1970) i el mateix domicili de l'arquitecte al carrer de la Duquessa d'Orleans, número 13 (aproximadament, 1970-1971).³⁴

També cal esmentar el Deutsche Schule Barcelona (Col·legi Alemany de Barcelona) (1970-1977), construït en col·laboració amb Peter Stahrenberg (1939-2020),

33. Sobre la col·lecció de Busquets, vegeu Josep de C. LAPLANA, «El llegat de Xavier Busquets», *Butlletí del Santuari: Montserrat*, núm. 32 (gener-abril 1992), p. 42-46, i, del mateix autor, *Les col·leccions de pintura de l'abadia de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. També Jorge BARNILS, «Estudio de un arquitecto en Barcelona», *Arte y Hogar*, núm. 307 (abril 1971), p. 16-21; REDACCIÓN, «Vivienda en sótano», *Arte y Hogar*, núm. 333 (octubre 1973), p. 16-24.

34. Sobre aquests edificis, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 76/69 i C 762/69; V 76/66, C 762/66, V 34/65 i C 762/65; V 77/97 i C 770/97; V 77/95 i C 770/95; V 76/58 i C 761/58, i V 77/98 i C 770/98, respectivament.

Hans-Joachim Pysall (1929-2019) i Uwe Jensen, un edifici educatiu molt important, juntament amb el Pensionat d'Alta Muntanya de les Escoles Pies a Puigcerdà (1957-1961). Finalment, el centre docent Escola Superior d'Administració i Direcció d'Empreses (ESADE), al carrer del Marquès de Mulhacén (1981-1985), es pot considerar el darrer gran projecte de Busquets (figura 9).³⁵

FIGURA 9. a) Vista del Col·legi Alemany de Barcelona (1974); b) vista del centre docent Escola Superior d'Administració i Direcció d'Empreses (1985) al carrer del Marquès de Mulhacén de Barcelona. FONT: a) Fotografia de l'autor, 2025; b) fotografia de l'autor, 2021.

35. Sobre aquests edificis, vegeu AHCOAC, Fons Xavier Busquets i Sindreu, V 78/145, C 776/145 i C 777/145; V 76/44, C 759/44 i H 108E/2/44, i V 75/31, C 755/31 i H 108E/2/31, respectivament.

2.6. ELS ANYS CREPUSCULARS (1985-1990)

Amb la inauguració d'aquest darrer edifici, la producció de Busquets entrà en declivi, i quedà relegada a reformes, legalitzacions i operacions menors, especialment la implantació d'oficines bancàries, entre les quals destaquen les adequacions i la rehabilitació de la Casa Pascual i Pons (1982-1988) i de la Casa de les Punxes (1985-1988), a Barcelona.

3. La maleta del Brasil (São Paulo - Barcelona, 1951-1963)

Si es comparen els edificis bastits per Busquets abans i després de l'estada al Brasil, es pot comprovar a simple vista la profunda influència que aquesta experiència tingué en la seva trajectòria.

3.1. UN APRENENTATGE PRIVILEGIAT

És sota el cel del Brasil que Busquets sembla abandonar definitivament el seu tempestuós passat de militar i aviador. Al costat de Korngold i Heep, Busquets es contagia de l'èpica heroica del despatx d'arquitectura modern i de l'orgull de les gestes construïdes. Amb ulls pletòrics, se submergí en un procés d'aprenentatge intens que li permeté superar les limitacions de la seva desdibuixada carrera acadèmica i professional anterior i descobrir en l'arquitectura una nova passió, a la qual dedicà la resta de la seva vida. I així, quan retornà a la isolada Espanya de Franco de 1955, aquest arquitecte català portava a la maleta els secrets i les receptes d'una de les millors arquitectures internacionals del moment: la del Brasil dels anys cinquanta.

3.1.1. *Sensibilitat urbana*

Aquest aprenentatge sembla haver-se produït, especialment, al costat d'Adolf Franz Heep, amb l'arquitectura del qual l'obra de la primera etapa catalana de Busquets mostra una forta convergència. Per exemple, en la sensibilitat cap al lloc i el paisatge i, en el cas del projecte urbà, cap a les lògiques i els sistemes urbans, la qualitat dels quals es procuren cuidar i preservar a través de la implantació de l'edifici, la generació dels volums i la seva relació amb la ciutat preexistent.

3.1.2. Cerca de l'espai lliure

Aquests principis es traduirien en una ruptura de la lògica de l'ordenació en alineació a vial i en la cerca d'alternatives d'implantació de l'edificació que permetin generar espais exteriors a la parcel·la com a elements vertebradors de la composició i disposició volumètriques, i que poden tractar-se com a elements privats o semiprivats, o fins i tot donar-se en l'espai públic.

3.1.3. Vocació expressiva dels volums

Havent-los rodejat freqüentment d'un espai lliure generós que potenciava les visuals cap al conjunt edificat, Heep i Busquets tendiren també a treballar els volums dels seus edificis de forma escultòrica, potser per influència de l'etapa de Heep al costat de Le Corbusier, cosa que dotava d'una posició destacada els nuclis de circulacions verticals i els disposava com a volums independents en la cerca de dinamisme expressiu en l'edifici.

3.1.4. Dramatisme de les cantonades

Aquestes estratègies de composició volumètrica es veieren complementades amb una atenció especial a les cantonades, que ja no s'entenen com el simple resultat de la trobada de dos alçats dissenyats des de la frontalitat, sinó que es conformen com un element de vertebració volumètrica, d'organització funcional del programa i de relació urbana.

3.1.5. Atenció al coronament de l'edifici i a la trobada amb el terra

El mateix succeeix pel que fa al coronament de l'edifici, que passa a ser un element a definir específicament, freqüentment amb arquitectures arquitravades que el doten de rigidesa visual i emmarquen el conjunt alhora que el desmaterialitzen en el seu pis superior. Aquest actua com un contrapès compositiu de les estratègies emprades en la trobada amb el terra, normalment plantejada com un buit en ombra a través de porxos a les plantes baixes i l'elevació a mitja alçària, a la manera d'un podi, de la cota de terreny, per tal de facilitar l'entrada a la primera planta d'aparcament soterrani i enriquir, amb el mateix gest, la relació entre el vestíbul d'accés de l'edifici i el pla de carrer.

3.1.6. *Racionalització projectual, optimització tipològica i l'usuari com a centre del projecte*

Pel que fa a la solució del programa, tant Heep com Busquets posaren l'usuari al centre del projecte arquitectònic —en una actitud irrenunciable, potser encara deutora del Frankfurt del Main d'Ernst May i Adolf Meyer—, intentant d'harmonitzar els interessos del capital promotor i el funcionament del mercat immobiliari capitalista, amb una defensa de la qualitat arquitectònica que sovint pot semblar antitètica. Així, ambdós practicaren amb obstinació disciplinària l'encaix de les distribucions, la geometrització, la racionalització i l'optimització tipològica de les plantes, de circulacions i instal·lacions, per tal de compatibilitzar les exigències de la inversió immobiliària amb els requisits de qualitat, comoditat i funcionalitat envers l'usuari.

3.1.7. *Virtuosisme en l'execució*

A aquests principis d'equilibri entre promotor i usuari respondria també el mètode de treball rigorós i el domini dels processos tecnològics i constructius de la posada a l'obra, la supervisió estricta i precisa dels quals fou l'eina principal que permeté garantir la qualitat final de l'edifici, però també el control de les despeses. En aquest escenari, l'aplicació d'elements industrialitzats hauria respost a l'economia de l'obra, però també a l'atenció a la durabilitat i facilitat de manteniment dels elements de construcció emprats a l'edifici, com una manera de minimitzar el cost social de la seva conservació i garantir-ne el màxim aprofitament, en termes de confort i comoditat, per part dels usuaris.

3.1.8. *Imatges de modernitat urbana*

Tot plegat redunda en una imatge endreçada i tecnològica de l'arquitectura, esforçadament pensada i virtuosament construïda, que en les seves façanes sense jerarquia compositiva ni social és capaç de traslladar al públic les promeses d'una modernitat urbana encara ideal.

Ambdós arquitectes bastiren les seves façanes a partir d'un mòdul o unitat funcional i compositiva repetible que genera una graella marcada per l'estructura de pilars i sostres de formigó armat, que prefigura els balcons o galeries i dona caràcter i profunditat a l'expressió general de l'edifici. Però la façana no es concep com el simple resultat d'aquesta repetició: l'austera regularitat que es produeix s'enriqueix amb varietat de solucions compositives, mitjançant estratègies combinades de repetició, veladura o aleatorietat d'elements, en un joc de contrastos entre uniformitat i irregularitat que dissimula la rigidesa pròpia de l'es-

tricta funcionalisme que caracteritza la compartimentació interior. Tot plegat manifesta un ordre arquitectònic que juga de manera ambivalent amb la simetria i l'asimetria, moltes vegades plantejades de manera magistralment complementària i harmònica, mercè a la jerarquització estricta i adequada dels elements de composició, materialitzats a través de panys cecs de fàbrica, blocs de vidre, para-sols (*brise-soleils*) fixos de formigó armat, petits components de fabricació industrialitzada, lamelles d'alumini corredisses, baranes i fusteria, etc.

3.1.9. *Control ambiental*

Però tots aquests recursos no són una simple referència ornamentada a la modernitat i la indústria, sinó que es plantegen com un mecanisme integral que, alhora que conforma la imatge de l'edifici, assumeix funcionalment el control de les seves condicions tèrmiques, a la recerca d'instruments d'adaptació del bagatge arquitectònic de la modernitat europea d'entreguerres a les condicions climàtiques específiques dels nous contextos, a través d'uns elements de façana que defineixen la il·luminació natural, la ventilació, l'asolellament i les visuals.

3.1.10. *El paper del detall constructiu*

En aquest esquema, en què els elements de la construcció industrialitzada se superposen a l'estructura per conformar la imatge final de l'edifici, el detall constructiu es converteix en el nucli del disseny arquitectònic. En primer lloc, perquè la seva solució tècnica precisa i eficient permet garantir la funcionalitat pròpia i autònoma de l'element dissenyat. En segon lloc, perquè de la seva correcció depèn la qualitat, el confort i la durabilitat del conjunt. I, finalment, perquè la posició prominent de baranes, fusteria, marcs, para-sols, balconeres, jardineres, caixes de persiana, gelosies, etc., els confereix un paper protagonista en l'expressió arquitectònica, i assumeixen una rellevància visual que no solen tenir en la cultura compositiva convencional.

És aquí, a través de la repetició dels elements així detallats, on també cobra sentit l'interès per la modulació, l'estandardització i la industrialització dels elements de la construcció, ja que el detall constructiu, el seu raonament tecnològic, deixa de ser un simple treball artesanal de dilucidació constructiva i es converteix en una potent eina de projectar que permet la generació de models en optimització constant, que, en part, s'entenen com a repetibles, però que també es conceben com a contingents i provisionals, en el marc d'aquest procés d'optimització.

És en el detall constructiu, doncs, on és produeix el grau més important d'experimentació i innovació arquitectòniques, i també és aquí on l'arquitecte, superada la convencionalitat de les estructures de formigó i el món de la prefabricació, pot

aportar la seva visió personal, els seus interessos i la seva signatura, i tornar-li els goigs propis d'un mètode de disseny gairebé artesanal.

3.1.11. *Joc d'escalles*

Així, a les arquitectures de Busquets i Heep les diverses escales del projecte acaben imbricades: qualsevol decisió presa en una d'elles afecta la resta en una conjugació virtuosa i integral del projecte, des de l'escala urbana, en termes d'implantació de volum, passant per l'escala intermèdia del programa i l'estructura, fins a les lògiques purament tècniques, de disseny d'elements i de la seva posada a l'obra.

3.1.12. *Disseny i síntesi de les arts*

Una darrera escala del projecte ve donada per la preocupació compartida per l'arquitecte català i els seus dos mestres brasilers d'assolir la síntesi de les arts en l'arquitectura, amb exemples rellevants en les trajectòries respectives. No només per la proximitat de Heep a Le Corbusier i la Bauhaus, i de Korngold a la tradició artesanal polonesa, o per la importància de l'art en la trajectòria personal i professional de Busquets,³⁶ sinó per l'ambient similar entre el São Paulo dels anys cinquanta —moment en què es funden el Museu de Arte Moderna de São Paulo (MAM-SP), el Museu de Arte de São Paulo (MASP) i la Bienal do Museu de Arte Moderna de São Paulo (BMAMSP)— i la Barcelona de la dècada següent, amb la creació del primer embrió del Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) i la consolidació de l'informalisme artístic. L'apreciació de materials nobles i la inclusió en l'arquitectura de peces d'art i de motius decoratius a les superfícies dels paraments, murals, plafons i panells, executats indistintament en mosaic de tesselles, rajola o pintura, formarien part d'aquesta síntesi, però també la conceptualització del disseny (de mobiliari, lluminàries, portes, mecanismes, etc.) com una art aplicada a l'edificació.

3.2. LA PROFESSIONALITZACIÓ D'UN ARQUITECTE

Però l'experiència brasilera no només influí en Busquets des d'un punt de vista arquitectònic i estilístic: a São Paulo també tingué l'oportunitat de familia-

36. Per al binomi art-arquitectura en Heep, vegeu, per exemple, Marcelo Consiglio BARBOSA, *Adolf Franz Heep: Um arquiteto moderno*, 2012, i *Adolf Franz Heep: Um arquiteto moderno*, 2018, i, per al cas de Busquets, un document de partença podria ser Juan Eduardo CIRLOT, «Obras de arte en el Colegio de Arquitectos de Barcelona», *Cuadernos de Arquitectura*, núm. 48 (2n trimestre 1962), p. 49-54.

ritzar-se amb una manera molt específica d'entendre el paper de l'arquitectura, de l'arquitecte i de la seva praxi professional en la societat, integrats ja en les lògiques d'implantació d'un cert capitalisme immobiliari internacional, en el tens marc del competitiu mercat immobiliari paulista.³⁷

3.2.1. *Associacionisme i especialització*

Així, Busquets pogué beure de la cultura associacionista i d'especialització professional per branques característica de la cultura professional dels arquitectes europeus immigrants al Brasil i assumir-la, en part, en la seva etapa catalana posterior. Tradicionalment, l'ordenament jurídic brasiler impedia els arquitectes estrangers d'exercir de manera autònoma la professió,³⁸ quelcom que els forçà a associar-se i a col·laborar, de manera fins i tot interdisciplinària, amb altres agents amb competència jurídicament reconeguda per a exercir. Això els portà a experimentar amb nous models d'acompliment empresarial i a practicar una especialització tècnica i professional incipient, que, en certa mesura, Busquets trasplantaria en tornar a Catalunya.

3.2.2. *Canvis en el perfil professional*

Però l'especialització de les branques i disciplines tècniques que intervenen en el procés del projecte i la construcció modificà també el paper de l'arquitecte i, per tant, la relació amb el client, tant respecte dels mecanismes d'inversió immobiliària com de les seves atribucions professionals en general. Com havien fet Heep o Korngold al Brasil, Busquets expandiria la seva activitat professional des dels àmbits del disseny i el projecte, i assumiria per al propi despatx mutacions en les funcions tradicionals de l'arquitecte, com els estudis de viabilitat tècnica i econòmica i de retorn financer, els amidaments i el control de pressupostos, la redacció de memòries de qualitat de materials, els plecs de condicions i contractes d'obra, l'organització de concursos de licitació, la comparativa d'ofertes econòmiques i l'assessoria al client, la coordinació d'industrials, una gestió de projectes incipient, etc.

37. Sobre això, vegeu, entre d'altres, Joana MELLO DE CARVALHO SILVA, *O arquiteto e a produção da cidade: A experiência de Jacques Pilon em Perspectiva 1930-1960*, tesi doctoral, Universidade de São Paulo, Faculdade de Arquitetura e Urbanismo, 2010. També, Rossella ROSSETTO, *Produção imobiliária e tipologias residenciais modernas: São Paulo 1945/1964*, tesi doctoral, Universidade de São Paulo, Faculdade de Arquitetura e Urbanismo, 2002.

38. Per exemple, a través de l'article 1 del Decret Federal 23.569, d'11 de desembre de 1933, i de les seves posteriors rectificacions de 1934 i 1936, així com de l'article 150 de la Constitució del Brasil de 1937.

3.2.3. *Canvis en el model empresarial*

L'expansió de les atribucions professionals de l'arquitecte portà alhora modificacions rellevants en els models empresarials que allunyarien Busquets del marc conceptual del professional lliberal. Quan aterrà al Brasil, els despatxos d'arquitectura de Korngold i Heep havien estat ja convertits en empreses híbrides de dues unitats especialitzades i complementàries, amb separació de funcions entre l'esfera relativa als projectes i les activitats relacionades amb l'execució de l'obra, en què els serveis integrals d'arquitectura i enginyeria es combinaven amb una constructora, cosa que simplificava i unificava el procés de contractació i gestió de l'operació immobiliària i, per tant, abaratia costos, generava sinergies entre les unitats i optimitzava processos. I tot i que Busquets sembla que trobà dificultats a l'hora d'implantar aquest model en arribar a Catalunya, sí que cercà complicitats amb els nous models de promotora constructora consolidats a partir dels anys cinquanta, com seria el cas d'Inmobiliaria Ciudad Condal S. A., entre d'altres.

3.2.4. *Canvis en l'organització i el funcionament del despatx*

Al seu despatx, Busquets mimetitzà fidelment l'organització establerta per Heep, la qual ha estat considerada fonamental per a explicar l'èxit de les operacions immobiliàries a les quals responia l'encàrrec d'arquitectura. Així, Busquets s'encarregava de la captació de l'encàrrec, de l'estudi de viabilitat i del plantejament inicial. Després, seguint la màxima de Heep «A cada prancheta, um projeto e um homem», un delineant projectista s'encarregava individualment de desenvolupar les línies generals del projecte. Busquets es dedicava, llavors, a supervisar els projectistes i a dirigir o corregir la seva feina, i adoptava un paper de cap i mestre, posant-se al capdavant d'una estructura en la qual no hi havia jerarquies entre els projectistes ni organització per equips o unitats. Les tasques finals d'optimització d'aquest encaix tornaven a ser assumides per Busquets, que després externalitzava les funcions d'especialista, com el càlcul estructural o d'instal·lacions. La direcció i l'execució de l'obra eren assumides per ell mateix i dos arquitectes tècnics de la seva confiança, Josep March Rafel (1926-2017) i Lluís Roig i Duran (1941-2011), que formaven l'única plantilla fixa.

3.2.5. *Canvis en la cultura projectual i experimentació*

En aquest esquema organitzatiu, el dibuix continuava essent una tasca individual, l'eina bàsica de reflexió projectual i la seva essència, però també es convertia en un instrument de descoberta col·lectiva dins d'un marc d'aprenentatge

continuat a través de la pràctica tutoritzada, que transformava l'estudi professional d'arquitectura en un lloc d'ensenyament i de consolidació de coneixement disciplinari. Així, l'arquitectura passava de ser una art a convertir-se en un ofici i, per tant, també en un negoci, entesa com l'oferta de serveis en resposta a un encàrrec.

Des d'aquesta posició pragmàtica i utilitària, la reflexió projectual ja no versava sobre qüestions estilístiques, sinó sobre la manera més eficient, des del punt de vista professional, de garantir la qualitat tècnica i arquitectònica de les solucions adoptades. Aquesta reflexió esdevenia el nucli central de la praxi arquitectònica i, per tant, passava a situar en el primer terme arquitectònic qüestions com el marc normatiu, la utilitat, la flexibilitat i el confort de l'edifici projectat, l'optimització tipològica, la correcció i el detall constructius o l'ús dels recursos industrials. Aquesta concepció i aquesta praxi de l'arquitectura com una disciplina rigorosament tècnica assumien com a punt de partida l'arquitectura moderna, no només com un fet incontestable, connatural a l'època, sinó, sobretot, com un instrument i camp d'assaig d'uns recursos projectuals i tecnològics que calia adaptar i aplicar a cada cas concret.

Es tractava, doncs, d'un plantejament susceptible de ser practicat amb un considerable grau d'experimentació, i, en conseqüència, el projecte arquitectònic es definia amb una concepció global, sense dividir-se en fases ni fragmentar-se en tasques menors —pel que fa als ritmes, fluxos i processos de treball—, pròpies d'una cultura empresarial poc desenvolupada. El projecte romania encara com un fet únic, complet i integral, quasi humanista, plantejat des del domini personal a l'hora de conciliar les diverses escales d'actuació, des de la implantació urbana i l'emplaçament fins als detalls constructius.

3.2.6. *Nínxol jurídic i professional*

Així, no és d'estranyar que la trajectòria de Busquets s'especialitzés en dos tipus d'encàrrecs que li permetien treure el màxim profit d'aquesta concepció de la praxi arquitectònica: d'una banda, els projectes d'habitatge massiu per a les classes treballadores, característics de la seva primera etapa de retorn a Catalunya (1955-1963). Així, si l'èxit de l'arquitectura dels blocs d'apartaments *quitinete* de Heep³⁹ s'ha pogut explicar per donar resposta optimitzada a les prescripcions es-

39. Al respecte d'això, vegeu Joana MELLO DE CARVALHO SILVA, «Quitinete: uma tipologia forjada entre a Europa, os Estados Unidos», a *I Encontro Nacional da Associação Nacional de Pesquisa e Pós-graduação em Arquitetura e Urbanismo* (en línia), Rio de Janeiro, ANPARQ, <<http://www.anparq.org.br/dvd-enanparq/artigos.htm>> (consulta: 8 octubre 2023), i, de la mateixa autora, «Habitar a Metrópole: os apartamentos quitinetes de Adolf Franz Heep», *Anais do Museu Paulista*,

tablertes per la *Lei do inquilinato* brasilera (1942),⁴⁰ els diversos blocs que Busquets edifica per a Aiscondel i Inmobiliaria Ciudad Condal es poden entendre com un nínxol professional a explotar econòmicament i un esforç d'optimització arquitectònica i constructiva en el marc jurídic de la *Ley del 15 de julio de 1954 sobre viviendas de renta limitada*,⁴¹ garantia professional de cara al client. I, de l'altra, les obres corporatives característiques de la seva etapa de maduresa (1963-1985), convertides en variacions d'un mateix programa i tema arquitectònic —el de l'edifici d'oficines— que es planteja sempre des de les mateixes premisses, amb les mateixes estratègies, consolidant un tipus ben reconeixible que sorgeix d'un encàrrec que, tot i la comprensible diversitat casuística, essencialment és sempre el mateix, sorgit de clients amb perfils, necessitats i interessos molt semblants.

3.2.7. *Seriació tipològica, industrialització i desarrollismo*

Per tant, l'arquitectura de Busquets, que s'ha qualificat «de l'eficiència»,⁴² procurà aconseguir-la en diversos àmbits: d'una banda, en el purament empresarial, cercant la seriació dels tipus projectuals com una estratègia bàsica d'economia laboral. De l'altra, en el professional, assajant incansablement mecanismes d'optimització i de depuració dels tipus arquitectònics que freqüentment permeten la miniaturització dels programes sense pèrdua de qualitat arquitectònica, amb el conseqüent augment en la competitivitat en la construcció, en l'operació immobiliària en general i, per tant, també en els serveis oferts pel despatx. I, finalment, en el logístic, adoptant la modulació en la industrialització de la construcció com un mètode per a assolir la precisió, el rigor, l'optimització econòmica i la logística que aquesta primera seriació i depuració tipològiques pressuposaven.

vol. 21, núm. 1 (gener-juny 2013), p. 141-157. Per a la seva relació amb Busquets, vegeu Rubén NAVARRO-GONZÁLEZ, «Xavier Busquets Sindreu: vivienda moderna entre São Paulo y Barcelona (1951-1962)», a Ricardo SÁNCHEZ LAMPREAVE (ed.), *Los años CIAM en España: la otra modernidad: Actas del Primer Congreso de la Asociación de Historiadores de la Arquitectura y el Urbanismo (AhAU)*, Madrid, AhAU, 2017.

40. BRASIL, PRESIDÊNCIA DA REPÚBLICA, CASA CIVIL, SUBCHEFIA PARA ASSUNTOS JURÍDICOS, «Lei n. 8.245 de 18 de Outubro de 1942. Dispõe sobre as locações dos imóveis urbanos e os procedimentos a elas pertinentes», a *Portal da Legislação da Presidência da República* (en línia), <https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/l8245.htm> (consulta: 8 octubre 2023).

41. ESPAÑA, JEFATURA DEL ESTADO, «Ley de 15 de julio sobre viviendas de renta limitada», a *Boletín Oficial del Estado* (en línia), núm. 197 (13 juliol 1954), p. 4834-4841, <https://sede.transportes.gob.es/sites/default/files/documentos/L_150755.pdf> (consulta: 8 octubre 2023).

42. Paolo SUSTERSIC, «Entre América y el Mediterráneo: arquitecturas de la eficiencia en la Barcelona de los 50», a J. M. POZO i I. LÓPEZ TRUEBA (ed.), *Arquitectura, ciudad e ideología antiurbana: Actas del Congreso Internacional: Pamplona, 14-15 de marzo de 2002*, Pamplona, Universidad de Navarra, Escuela Técnica Superior de Arquitectura, p. 189-196.

Aquesta lògica, que pertany a una superestructura organitzativa que depassa la natura específica de cada obra, li permeté operar competitivament en diversos tipus de projectes, residencials, primer —com el cas de Bellvitge—, i corporatius, després. La implantació d'aquestes estratègies, a més, es beneficià de les dinàmiques del moment històric del país: igual que Heep i Korngold recolzaren les seves trajectòries immigrades sobre els interessos d'inversió immobiliària del capital internacional, en el marc del *desenvolvimentismo* brasiler (1930-1960), la de Busquets sabé aprofitar el context del *desarrollismo* espanyol (1959-1975) i la capacitat econòmica i industrial creixent del país, en apostar per l'eficiència professional i arquitectònica, al servei dels promotors nacionals, primer, en el marc dels diversos plans nacionals d'habitatge (1955-1976), i de les companyies corporatives, després, en el moment d'implantació del capital empresarial estranger (1963-1978), que veia en l'obertura diplomàtica i política d'Espanya una oportunitat magnífica per a establir-se en nous mercats.

3.2.8. *Internacionalització del despatx*

Així, Busquets pogué relacionar-se amb bona part de l'elit empresarial, política i cultural catalana del moment (entre d'altres, les famílies Güell, Castro Rial, Leonori Rocchi, Rivière, Almirall, Trinxet o Maristany, i els marquesos de Múnter, Sentmenat, Alfarràs, Canet i Monsolís). Però també sabé dur a terme una certa internacionalització del seu despatx, amb la captació de clients corporatius estrangers, com Firestone Tire and Rubber Company, AB Volvo, Banque Nationale de Paris (BNP) o Badische Anilin- und Soda-Fabrik (BASF), així com dels seus directius, que ocasionalment encarregaren a Busquets les seves residències particulars una vegada arribats a Catalunya.

Aquestes relacions obriren al despatx un nou mercat conformat per les ins-tàncies diplomàtiques a Barcelona, per a les quals també treballà: per exemple, Enrique Videgain Córdova, cònsol de Panamà; el *jonkheer* Willem Ernest van Panhuys, ambaixador d'Holanda; el *commendatore* de la República d'Itàlia Angelo Vernetti-Blina; el Ministry of Public Building and Works de la Gran Bretanya; els consolats de França i els Estats Units, o la Bundesbaudirektion de la República Federal d'Alemanya.

Finalment, la confiança de corporacions i institucions internacionals en Busquets semblava haver-li donat accés a un grup privilegiat de clients estrangers selectes, com ara Léonard Hentsch, llavors director de l'influent banc suís Hentsch & Cie.; el seu compatriota Gustav E. Grisard, emparentat amb els Benz i president de Holzindustrie AG (HIAG), en aquells moments el propietari immobiliari més important del país; Jean-Pierre Terrin, financer francès vinculat al comerç en contenidors marítims en un moment en què el sector assolí la seva im-

plantació global (1970), o la família Mourgue d'Algue, propietària del banc d'inversió immobiliària del mateix nom.

En conseqüència, el despatx de Busquets arribà a col·laborar amb arquitectes forans com els ja mencionats Martin Heinrich Burckhardt-Henrici (Suïssa) o Peter Stahrenberg, Hans-Joachim Pysall i Uwe Jensen (Alemanya), i amb artistes internacionals com Hsiao Chin o Carl Nesjar (1920-2015), i també treballà amb indústries com el grup de prefabricació francès S. Estiot et Cie., o externalitzà les feines d'especialista a entitats com Lufttechnische GmbH, de Stuttgart, o Intarco-Philips, d'Eindhoven. Tot plegat influí profundament en la plantilla i el despatx de Busquets: ja a la dècada dels anys cinquanta, es podien trobar estrangers treballant al seu despatx, com l'alemany Víctor Kremp, l'austriac Machold, o els japonesos Takeo Ito i Kosuke Yamauchi, així com un nombre indeterminat d'estudiants i graduats internacionals captats a través de la International Association for the Exchange of Students for Technical Experience (IAESTE).

Tot això permeté a Busquets relacionar-se amb arquitectes de prestigi d'arreu del món, dels noms dels quals la seva agenda és plena, i instal·là en el seu despatx una dinàmica de viatge internacional, a mig camí entre l'oci i el negoci, com una eina de captació de clients, cultiu de relacions, descoberta d'arquitectures de referència i per teixir complicitats empresarials amb altres professionals del ram. En aquests viatges (en un nombre que arriba al centenar anual el 1970), Busquets aprofitava per visitar edificis, prendre mides i fer fotografies de detalls constructius que després traslladava o interpretava a les obres pròpies.

Tot plegat —la col·laboració amb despatxos estrangers, l'oferta de serveis a corporacions internacionals, l'ús de tecnologia importada, la captació de talent forà i la referència a arquitectura d'altres països, especialment els Estats Units d'Amèrica, el centre i nord d'Europa i el Japó— permet veure en Busquets un vector molt potent d'introducció de la cultura arquitectònica internacional a la Catalunya del moment.

4. A manera d'epíleg

L'aprenentatge al costat de Heep i Korngold fou per a Busquets un punt de partida privilegiat des del qual practicar una arquitectura culta i cosmopolita durant la seva trajectòria professional posterior en terres catalanes (1955-1990), amb referències polifacètiques al context internacional més actual i conscientment autoexclosa respecte del debat i de la cultura arquitectònics més locals del context estrictament català. Sintetitzem-ne breument les raons.

En primer lloc, perquè aquest aprenentatge el situa en un moment cabdal per a la història de l'arquitectura moderna —el dels anys de la primera guerra freda— en un Brasil que s'estava convertint en un dels nuclis més rellevants de l'estil internacional i el debat arquitectònic del moment. Així, la seva experiència al costat de Heep i Korngold el situa en posició orbital, però molt propera, a alguns dels esdeveniments de primer ordre de la modernitat arquitectònica internacional, com ara el bastiment de l'Edificio Itália i CBI Esplanada.

En segon lloc, perquè a través de Heep i Korngold, Busquets pogué familiaritzar-se amb les idees i maneres de figures i fets nuclears de la modernitat europea, que no havia après pas a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, com ara Le Corbusier, el projecte del Neues Frankfurt o la Bauhaus, cosa que li va permetre beure, quasi directament, d'una de les millors tradicions de l'arquitectura moderna europea d'entreguerres.

En tercer lloc, perquè amb Heep i Korngold, Busquets accedí a les praxis de l'estil internacional que dominaria bona part de la segona meitat del segle xx en l'àmbit global. I aquest estil internacional, en el cas de Busquets, no seria tant —o no només— una simple referència estètica a l'arquitectura corporativa globalitzada d'arrel nord-americana, sinó el resultat d'uns veritables mecanismes d'internacionalització de l'arquitectura moderna, que, partint del bagatge europeu —la Polònia de Korngold; l'Alemanya i la França de Heep—, interpreta la

proposta nord-americana, treballant-la des de les especificitats i singularitats d'allò local —el Brasil i Catalunya— i produint modulacions prou interessants respecte de l'estil internacional, tal com s'entén de manera més convencional. Així, l'arquitectura de Busquets no s'hauria de llegir com una simple expressió tecnològica dels materials industrialitzats, com una innovació formal assimilada a l'estranger i vinculada a la globalització o com una adopció acrítica dels nous codis lingüístics, sinó com un més dels assaigs catalans de l'època d'una arquitectura que, si bé certament en part s'emmirallava en els EUA, es pot inscriure en un cert estil internacional en la mesura que és el resultat d'un cosmopolitisme sincer i profund.⁴³

I en quart lloc, perquè la complexitat inherent a les arquitectures desarrelades i cosmopolites dels seus mestres situaria Busquets en posició d'interpretar amb lucidesa la realitat global en què s'inscrivía, cosa que li permeté d'efectuar una lectura pròpia i també unes aportacions arquitectòniques al llarg de tota la seva trajectòria; evidentment, en l'àmbit del context local català del moment, però també com una modulació catalana, sorgida d'aquest context concret de l'estil internacional, a la vegada basada en les modulacions brasileres anteriors practicades per Korngold i Heep des de São Paulo.

Cal sospesar el fet que Busquets entra en contacte amb la tradició moderna d'arrel europea d'entreguerres a les llunyanes terres d'un Brasil on les referències inicials ja havien patit adaptacions i reinterpretacions, per tal de ser implantades amb èxit en el nou context cultural i climàtic. En aquest sentit, l'arquitectura de la seriació, la racionalització, la industrialització, el detall constructiu i les arts que practicaren Heep o Busquets no es bastí com una mimesi literal de l'estètica Bauhaus ni com una translació directa del repertori lecorbusierà, sinó que se sotmeté a una relectura lliure de les referències, adaptant-les al Brasil dels anys cinquanta i seixanta, en el cas de Heep, o a la Catalunya dels anys seixanta i setanta, en el cas de Busquets.

Havent assumit com a pròpia la modernitat eclèctica dels emigrats Korngold i Heep, Busquets es va enfrontar al repte d'haver d'adaptar les lliçons apreses al Brasil al context específic, la cultura i les possibilitats reals de Barcelona i Catalunya, i va afegir noves mixtures i interpretacions en el nou context. Home culte i poliglota, habitant d'un món vibrant i polièdric de xocs, adaptacions i influències, i avesat al mestissatge arquitectònic, Busquets acabà treballant amb múltiples dimensions imbricades: la cultura local catalana, el bagatge funcionalista

43. Al respecte d'aquesta qüestió, vegeu «Una enquesta: ¿un moment de crisi en el disseny i l'arquitectura?», *Serra d'Or*, vol. iv, núm. 8-9 (agost-setembre 1962), p. 22-29, i, del mateix autor, *Combat d'incerteses: Dietari de records*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 256. Vegeu, també, «Catalan controversy», *The Architectural Review*, núm. 759 (abril 1963), p. 307.

d'entreguerres, la referència al Brasil, el model nord-americà d'arrel miesiana, les arquitectures del centre i nord d'Europa i, ja a partir dels anys setanta, també el Japó.

Així doncs, les decisions de projecte en l'arquitectura de Busquets poden ser sempre llegides des de moltes perspectives, cosa que dificulta la seva banalització com una simple aplicació dels cànons de l'estil internacional. Perquè la cultura arquitectònica moderna no es pot concebre en compartiments estancs: les respostes específiques a cada regió, inscrites a dins d'una modernitat ja prou globalitzada, a més de tenir una arrel històrica i uns referents comuns, també afronten problemes semblants i conflueixen, per tant, en solucions i repertoris prou similars. I en aquest context, l'arquitectura de Busquets estableix un diàleg complex de matisos, exotismes i heterogènies gens convencionals que cal sospesar amb cura en les seves diverses etapes.

Un punt on això seria especialment cert és en la relació entre tècnica i art, rigor tècnic i imatge, forjada a través del detall constructiu. El detall fou l'eina que permeté a arquitectes com Heep i Busquets depassar la convencionalitat nua i funcional dels sistemes de construcció rígids basats en les estructures de formigó, i permetre els interessants assaigs i experimentacions personals en la depuració dels tipus estructurals i distributius, en la correcció constructiva, en la generació d'ambients arquitectònics confortables i de conjunts bells i harmoniosos, on tots els elements, definits tècnicament en els seus detalls més ínfims, concerten el projecte arquitectònic.

L'arquitectura no és concebuda, per tant, com una simple reproducció o emulació directa dels models de referència, els quals, en canvi, són assumits tan sols com un punt de partida per a desenvolupar la feina de l'arquitecte professionalitzat. És darrere de les propostes pròpies derivades d'aquests assaigs d'adaptació —amb encerts i errors que poden ser discutibles, però que són sempre genuïns i personals— que s'amaga un procés de prova i error en el qual es produeix la veritable experimentació arquitectònica i els resultats de la qual han d'entendre's sempre com a provisionals, com un pas més en l'evolució de l'arquitecte en la cerca d'excel·lència.

Potser aquí, en aquesta adaptació i experimentació, sigui on es pugui ubicar un dels punts més suggeridors de l'arquitectura de Busquets. Fins i tot es pot considerar si és en aquesta contingència de les solucions assajades on radicaria l'interès historiogràfic de la seva obra. La contradicció només aparent entre la vocació tecnològica i industrial dels edificis de Busquets i les tècniques sovint artesanals amb què es basteixen dona fe d'aquests esforços d'innovació i experimentació arquitectòniques. Sens perjudici de la casuística dels seus resultats, cal recordar que el progrés industrial i arquitectònic només es forja i consuma històricament mitjançant un procés d'assaig i error, en el qual es van definint les solu-

cions adequades que consolidin les praxis. I tot i que les solucions assolides així només poden ser imperfectes, en tant que sempre contingents, són en tot cas necessàries, en la seva contingència, per a aquest progrés.

En definitiva, Busquets es formà professionalment en un ambient arquitectònic ben llunyà del que caracteritzà la cultura edilícia de la seva terra natal. Retornat a Catalunya, el jove arquitecte que havia creuat l'Atlàntic i descobert la passió per l'arquitectura al costat d'Adolf Franz Heep i Lucjan Korngold a la llunyana Sud-amèrica, va anar trobant la seva pròpia manera d'entendre i practicar la professió, i va anar definint els seus interessos i inquietuds. Entre 1955 i 1963, l'antic aviador Busquets, convertit finalment en arquitecte, prengué el vol més important de la seva vida per dibuixar una trajectòria singular entre São Paulo i Barcelona, i es va convertir, així, en una *rara avis* per al context català de la seva època. Però els dies sota el cel del Brasil anaren quedant més lluny a mesura que, encàrrec rere encàrrec, es fou transformant en el professional solvent, amb una praxi pròpia, que arribaria a ser en la seva etapa de maduresa, a les dècades del 1960 i el 1970. L'arquitecte que desembarcà a Barcelona amb els plànols de l'edifici Araunas sota el braç, la llum del Brasil als ulls i tota una nova cultura arquitectònica a la maleta acabaria, finalment, trobant el seu lloc a la ciutat on desenvoluparia gairebé quaranta anys de professió.

Així, la trajectòria peculiar de Busquets i les complexitats de la seva obra dificulten el seu encaix en el puzzle de l'arquitectura catalana dels cinquanta i seixanta del segle passat. A més, l'ombra allargada de la seva participació a la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial va violentar, sens dubte, alguns dels principals promotors de la cultura arquitectònica moderna del moment a Catalunya, cosa que tampoc no va ajudar a aquell encaix. Home reservat, Busquets mai no va voler exposar les seves idees arquitectòniques o discutir públicament les seves obres, ni tan sols quan aquestes van ser objecte de polèmica, i va deixar el camp de batalla dialèctic en mans de tercers. Queda, doncs, pendent d'estudiar el paper de les seves obres més significatives, i les relacions amb arquitectes moderns coetanis com Antoni de Moragas (1913-1985), Josep Antoni Coderch, Francesc Mitjans (1909-2006), o Enric Tous i Josep Maria Fargas, entre d'altres. Però, com s'espera haver pogut mostrar amb aquest treball, cal també prendre consciència de la necessitat d'aquest encaix, encara que sigui de manera provisional. Amb els encerts i les errades naturals, la seva arquitectura es mostra sempre mestissa, complexa, cosmopolita, culta, desubicada, i amb una riquesa en matisos que es pot considerar que justifiquen plenament l'interès historiogràfic de la seva obra.

FIGURA 10. Retrat de l'arquitecte Busquets conversant amb els manobres a la coberta del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (1961), fotografia de Carl Nesjar.

FONT: Arxiu Històric del COAC. Fons Xavier Busquets i Sindreu.

ARXIUS DE LES SECCIONS DE CIÈNCIES

Títols publicats*

- 1/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 1, núm. 1 (1 novembre 1911)
- 1/2 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 1, núm. 2 (1 juliol 1912)
- 1/3 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 1, núm. 3 (31 desembre 1912)
- 2/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 2, núm. 1 (1913)
- 2/2 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 2, núm. 2 (1914)
- 2/3 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 2, núm. 3 (1914)
- 3/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 3, núm. 1 (1915)
- 3/2 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 3, núm. 2 (1915)
- 3/3 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 3, núm. 3 (1915)
- 4/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 1 (1916)
- 4/2 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 2 (1916)
- 4/3 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 3 (1916)
- 4/4 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 4 (1916)
- 4/5 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 5 (1916)
- 4/6 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 6 (1916)
- 4/7 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 7 (1916)
- 4/8 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 8 (1916)
- 4/9 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 4, núm. 9 (1916)
- 5/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 1 (1917)
- 5/2 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 2 (1917)
- 5/3 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 3 (1917)
- 5/4 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 4 (1917)
- 5/5 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 5 (1917)
- 5/6 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 5, núm. 6 (1917)
- 6/1 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 6, núm. 1 (1918)
- 6/2-5 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 6, núm. 2-5 (1918)
- 6/6-9 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 6, núm. 6-9 (1918)
- 7 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 7 (1919)
- 8 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 8 (1920)
- 9 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 9 (1921)
- 10 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 10 (1922)
- 11 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 11 (1923)
- 12 *Arxius de l'Institut de Ciències*, any 12 (1924)
- 13 Frederic DURAN, *Histopatologia d'una nova capa d'epiteli semiescamós pla que cobreix les mucoses digestives* (1947)
- 14 Eduard FONTSERÈ, *Assaig d'un vocabulari meteorològic català* (1948)

* Els volums 1 al 12 es corresponen amb els volums (anys) de la revista *Arxius de l'Institut de Ciències*, que es deixà d'editar l'any 1924. Així mateix, els volums 28, 29, 32, 34, 36, 38 al 42, 44, 46, 47, 50, 52 i 55 es corresponen amb els números 18 al 33 de la revista *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, que es continua editant com a publicació periòdica independent. D'altra banda, fins al volum 99, aquesta col·lecció es denominà «*Arxius de la Secció de Ciències*», ja que les dues seccions de ciències actuals (la Secció de Ciències Biològiques i la Secció de Ciències i Tecnologia) eren una sola, la Secció de Ciències.

- 15 Pius FONT I QUER, *Morfologia, nomenclatura i geografia de l'«Arenaria aggregata»* (L.) Lois (1948)
- 16 Enric GUITER, *Estudis sobre la hidròlisi en química mineral* (1949)
- 17 Ferran SUNYER I BALAGUER, *Una nova generalització de les funcions gairebé-periòdiques* (1949)
- 18 Pius FONT I QUER (dir.), *Flora catalana. Descripció de les plantes que es fan a les terres catalanes i països limítrofs*, vol. 1, 'Scabiosa' L. (1950)
- 19 Leandre CERVERA, *L'acció de les radiacions sobre les cèl·lules vives* (1950)
- 20 Leandre CERVERA (cur.), *Homenatge a Ramon Turró. Recull d'estudis sobre la seva vida i la seva obra* (1950)
- 21 Eduard FONTSERÈ, *La tramuntana empordanesa i el mestral del golf de Sant Jordi* (1950)
- 22 Josep-Ramon GUIX, *Potencialització dels antibiòtics per mitjà dels raigs X* (1953)
- 23 Francesc MASCLANS, *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes* (1954)
- 24 Josep LAPORTE, *Noves idees sobre farmacologia de la coagulació* (1954)
- 25 P[are] SALVADOR DE LES BORGES, *Arnau de Vilanova moralista* (1957)
- 26 Oriol de BOLÒS, *El paisatge vegetal de dues comarques naturals: la Selva i la Plana de Vic* (1959)
- 27 Delfí ABELLA, *L'orientació antropològica existencial de la psiquiatria* (1962)
- 28 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1963), vol. 18
- 29 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1964), vol. 19
- 30 Francesc MASCLANS, *Flora del Segrià i l'Urgell, a la plana occidental catalana* (1966)
- 31 Maria-Antònia MASSANELL, *Algues aquàtiques del Parc d'Aigües Tortes* (1966)
- 32 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1966), vol. 20
- 33 Ferran SUNYER I BALAGUER, *Sobre un espai de funcions enteres d'ordre infinit* (1967)
- 34 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1967), vol. 21
- 35 Fernando GONZÁLEZ-NÚÑEZ, *La hidronefrosi. La seva correcció quirúrgica* (1967)
- 36 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1967), vol. 22
- 37 Josep VIGO, *La vegetació del massís de Penyagolosa* (1968)
- 38 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1968), vol. 23
- 39 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1968), vol. 24
- 40 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1968), vol. 25
- 41 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1969), vol. 26
- 42 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1969), vol. 27
- 43 August COROMINAS, *Contribució a l'estudi bioquímic dels lípids: lipidúries* (1970)
- 44 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1970), vol. 28
- 45 Enric CASASSAS, *Estudi sobre la reactivitat envers els ions metàl·lics d'alguns reactius quelatants amb grups-SH i sobre la formació de complexos per alguns mercaptoàcids alifàtics* (1971)
- 46 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1971), vol. 29
- 47 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1971), vol. 30
- 48 Joan ALSINA, *La mercaptohidroquinona com a reactiu en l'anàlisi inorgànica* (1972)
- 49 Salvador MIRACLE, *Una formulació variacional de la mecànica estadística dels sistemes infinits i la regla de les fases de Gibbs* (1972)
- 50 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1972), vol. 31
- 51 Robert BARGALLÓ, *Morfologia ultraestructural de l'espermioïgenesis de «Sagitta setosa»* (1972)

- 52 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1973), vol. 32
- 53 Joan RIERA, *Idealisme i positivisme en la medicina catalana del segle XIX* (1973)
- 54 Francesc MASCLANS, *Els noms catalans dels bolets. (Ordre dels agaricals)* (1975)
- 55 *Treballs de la Societat Catalana de Biologia* (1976), vol. 33
- 56 Josep M. NÚÑEZ i Josep PÉREZ, *Distribució del balanç de la radiació a Catalunya* (1977)
- 57 Salvador ALEGRET, *Diccionari de l'utillatge químic* (1977)
- 58 Lluís MARQUET, *Vocabulari de luminotècnia* (1979)
- 59 M. Àngels CARDONA, *Funcionalisme i ecologia d'algunes comunitats vegetals barcelonines* (1980)
- 60 Ramon FOLCH I GUILLÈN, *La flora de les comarques litorals compreses entre la riera d'Alforja i el riu Ebre* (1980)
- 61 *Centenari de la naixença d'Albert Einstein* (1981)
- 62 Daniel de MAS, *La geomorfologia del Vallès Oriental* (1981)
- 63 Josep M. DRUDIS, *Síntesi de compostos policíclics pentagonals* (1982)
- 64 Joan J. GUIMERÀ, *Estudi estructural de les zones de fractura de Garraf i de Vallcarca (massís de Garraf)* (1982)
- 65 Jaume AGUSTÍ, *Ciència i tècnica a Catalunya en el segle XVIII. La introducció de la màquina de vapor* (1983)
- 66 Enric RAS, *Directrius per a un enllaç Mallorca-Eivissa de transmissió d'energia mitjançant corrent continu* (1982)
- 67 Joan J. GUINOVART, Àngels MOR i Emili ITARTE, *Estudi de les proteïno-quinases independents d'AMP cíclic de fetge de rata* (1983)
- 68 Ramon M. MASALLES, *Flora i vegetació de la Conca de Barberà* (1983)
- 69 Ramon LAPIEDRA, *Les equacions de la mecànica relativista predictiva. Una família de solucions* (1983)
- 70 Antoni MÉNDEZ, *Cotes sobre l'aparent violació de la simetria d'inversió temporal a les interaccions febles* (1984)
- 71 M. Àngels MARQUÈS, *Les formacions quaternàries del delta del Llobregat* (1984)
- 72 Joan Manuel VILAPLANA, *Estudi del glacialisme de les valls de la Valira d'Ordino i d'Arinsal (Andorra)* (1984)
- 73 Joandomènec ROS, Ignasi OLIVELLA i Josep M. GILI, *Els sistemes naturals de les illes Medes* (1984)
- 74 Esmaragda CAUS, *Biostratigrafia i micropaleontologia de l'Eocè mitjà i superior del Pre-pirineu català* (1984)
- 75 Manuel CASTELLET (cur.), *El desenvolupament de les matemàtiques al segle XIX* (1984)
- 76 David JOU, *Equacions de Gibbs generalitzades i extensió de la termodinàmica dels processos irreversibles* (1984)
- 77 Joaquim CASAL, *Contribució a l'estudi de la fluïdització homogènia* (1984)
- 78 Rosa M. CROS, *Flora briològica del Montnegre* (1985)
- 79 Josep A. PLANA, *Estudi climàtic i balanç hídric de la conca de la Noguera Ribagorçana* (1985)
- 80 Néstor L. HLADUN, *Aportació a la flora, morfologia i vegetació dels líquens de la part alta del Montseny* (1985)
- 81 Oriol RIBA i Salvador REGUANT, *Una taula dels temps geològics* (1986)
- 82 Adriana GARAU, *Deambulació al camp obert i postulat dels fàrmacs d'Eysenck* (1986)

- 83 Joan M. MATA, *Estructura fina del camp de vent superficial i difusió de contaminants en certes situacions de mesoscala* (1986)
- 84 Mikel ZABALA, *Fauna dels briozous dels Països Catalans* (1986)
- 85 Joan de SOLÀ-MORALES, *Equacions de Navier-Stokes en un canal amb obstacle* (1986)
- 86 Josep MIRET, *Contribució a l'estudi de la imatge psicològica de la pell* (1986)
- 87 Daniel de MAS, *El relleu del Vallès Occidental. (L'evolució geomorfològica quaternària del Vallès Occidental)* (1989)
- 88 Xavier FONT, *Estructura, tipologia i ecologia de les pastures montanes de la Cerdanya* (1989)
- 89 Josep M. TURA, Joan RODÉS i Adolf TRAVERIA, *Estudi per tècniques físiques d'anàlisi (SEM, EDX, SIMS, LAMMA, XRD i XRF) de microcristalls exògens i endògens i de traces metàl·liques en patologia humana* (1989)
- 90 Àngel M. ROMO, *Flora i vegetació del Montsec. (Pre-pirineus catalans)* (1989)
- 91 M. Victòria VIVES, *Contribució al coneixement de la fauna herpetològica de Catalunya* (1990)
- 92 Albert PERMANYER, *Sedimentologia i diagènesi dels esculls miocènics de la conca del Penedès* (1990)
- 93 Josep M. MATA, *Els minerals de Catalunya* (1990)
- 94 Carme JUNQUÉ, *Desorganització diferencial del català i el castellà en afàsics bil·lingües* (1990)
- 95 Jordi CASAL, *Contribució a l'estudi de la leucosi bovina. Mètodes de diagnòstic i prevalença a Catalunya* (1990)
- 96 Josep M. MONTANER, *La modernització de l'utillatge mental de l'arquitectura a Catalunya: 1714-1859* (1990)
- 97 F. Xavier de las HERAS, *Geoquímica orgànica de conques lacustres fòssils* (1991)
- 98 Cèsar BLANCHÉ, *Revisió biosistemàtica del gènere 'Delphinium' L. a la península Ibèrica i a les illes Balears* (1991)
- 99 Empar CARRILLO i Josep M. NINOT, *Flora i vegetació de les valls d'Espot i de Boí* (1992), 2 v.
- 100 Josep AMAT i Enric CASASSAS (cur.), *Trenta-dos aspectes de ciència i tecnologia* (1995)
- 101 Enric BALLESTEROS, *Els vegetals i la zonació litoral: espècies, comunitats i factors que influeixen en la seva distribució* (1992)
- 102 Joaquim SALES, *Composts organometàl·lics d'elements de transició amb grups poliorofenil. Influència dels efectes estèrics i electrònics en llur estabilitat* (1992)
- 103 Assumpció MALGOSA, *La població talaiòtica de Mallorca. Les restes humanes de l'illot des Porros (s. VI-II aC)* (1992)
- 104 Josep CHABÀS, *L'astronomia de Jacob ben David Bonjorn* (1992)
- 105 Xavier FONT, *Estudis geobotànics sobre els prats xeròfils de l'estatge montà dels Pirineus* (1993)
- 106 Agustí REVENTÓS, *Geometria axiomàtica* (1993)
- 107 Josep PLA, *Axiomes alternatius de la teoria de conjunts i llur influència en matemàtiques* (1993)
- 108 Christian PAPIÓ, *Ecologia del foc i regeneració en garrigues i pinedes mediterrànies* (1994)
- 109 Teresa FRANQUESA, *El paisatge vegetal de la península del cap de Creus* (1995)
- 110 Boris P. SOBOLEV (ed.), *Multicomponent crystals based on heavy metal fluorides for radiation detectors* (1994)

- 111 Ferran SAGARRA, *Barcelona, ciutat de transició (1848-1868). El projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca* (1996)
- 112 David JOU, *Matèria i materialisme* (1997)
- 113 Mireia GIRALT, *Líquens epífits i contaminació atmosfèrica a la plana i les serralles litorals tarragonines* (1996)
- 114 Oriol de BOLÒS, *La vegetació de les illes Balears. Comunitats de plantes* (1996)
- 115 Romà TAULER, *Anàlisi de mescles mitjançant resolució multivariant de corbes* (1997)
- 116 Josep YLLA, *Història natural del lepidòpter 'Graellsia isabelae' (Graells, 1849)* (1997)
- 117 Carles CASTELL, *Ecofisiologia de dues espècies rebrotadores mediterrànies: l'arboç ('Arbutus unedo') i l'alzina ('Quercus ilex')* (1997)
- 118 Eulàlia PLANAS, *Incendis d'hidrocarburs. Efectes sobre equips de procés* (1998)
- 119/1 Lluís CORTADA, *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliòrcètics a la Catalunya preindustrial*, vol. 1, *De l'antiguitat al segle XVII* (1998)
- 119/2 Lluís CORTADA, *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliòrcètics a la Catalunya preindustrial*, vol. 2, *Segles XVIII i XIX* (1998)
- 120 Maria BOSCH, *Biologia de la reproducció de la tribu 'Delphinieae' a la Mediterrània occidental* (1999)
- 121 Carles FERNÁNDEZ, *Morfoestructura i paleobiologia dels ortofragmínids de la Mesogea (Discocyclinidae i Orbitoclypeidae, Foraminifera)* (1999)
- 122 Joan SIMON i Josep VICENS, *Estudis biosistemàtics en 'Euphorbia' L. a la Mediterrània occidental* (1999)
- 123 Estanislau ROCA, *Montjuïc, la muntanya de la ciutat* (2a ed., 2000; la 1a ed. [1994] no fou publicada per l'IEC)
- 124 Boris P. SOBOLEV, *The rare earth trifluorides*, part 1, *The high temperature chemistry of the rare earth trifluorides* (2000)
- 125 Carles MARTÍN-CLOSAS, *Els caròfits del Juràssic superior i el Cretaci inferior de la península Ibèrica = Upper Jurassic and lower Cretaceous charophytes from the Iberian Peninsula* (2000)
- 126 Sergi BONET, M[ailo] BRIZ, E[lisabet] PINART, S[ílvia] SANCHO, N[úria] GARCIA-GIL i E[lena] BADIA, *Morfologia espermàtica en porcí = Morfología espermática en porcino = Morphology of boar spermatozoa* (2000)
- 127 Montserrat BOQUERAS, *Líquens epífits i fongs liquenícoles del sud de Catalunya. Flora i comunitats* (2000)
- 128 Lluís MERCADER, Domènec LLORIS i Jaume RUCABADO, *Tots els peixos del mar català. Diagnosi i claus d'identificació* (2001; 2a ed., actual., 2003)
- 129 Anna M. ROMANÍ, *Biofilms fluvials. Metabolisme heterotròfic i autotròfic en rius mediterranis* (2001)
- 130 Lluís ROVIRA, Pau SENRA i David JOU, *Estudis bibliomètrics sobre la recerca en física a Catalunya* (2001)
- 131 *El delta de l'Ebre. Estudi multidisciplinari* (2001)
- 132 Boris P. SOBOLEV, *The rare earth trifluorides*, part 2, *Introductions to materials science of multicomponent metal fluoride crystals* (2001)
- 133 Jacint CORBELLÀ i Edelmira DOMÈNECH, *Científics del Priorat* (2002)
- 134 *Una mostra de la biologia i la patologia cel·lulars del sistema nerviós a Catalunya. Cent cinquantè aniversari del naixement del Santiago Ramón y Cajal* (2003)
- 135 Carles BAS, Francesc MAYNOU, Francesc SARDÀ i Jordi LLEONART, *Variacions demogràfiques a les poblacions d'espècies demersals explotades. Els darrers quaranta anys a Blanes i Barcelona* (2003)

- 136 Emil G. RACOVITZA, *Assaig sobre els problemes bioespeleològics* (2004)
- 137 Àngels LONGÁN, *Els líquens epífits com a indicadors de l'estat de conservació del bosc mediterrani* (2006)
- 138 Josep GESTI, *El poblament vegetal dels Aiguamolls de l'Empordà* (2006)
- 139 M. Carme CASAS, *Estudi tipològic, ecològic i funcional de les pastures de la plana de Vic* (2008)
- 140 Jacint CORBELLÀ, *L'Institut de Fisiologia de Barcelona (1920-1939)* (2009)
- 141 Esther CLAVERO, *Diatomees d'ambients hipersalins costaners. Taxonomia, distribució i empremtes en el registre sedimentari* (2009)
- 142 Teresa BUCHACA, *Pigments indicadors: estudi del senyal en estanys dels Pirineus i de la seva aplicació en paleolimnologia* (2009)
- 143 Alfons CARPIO, *Ciència i política exterior francesa a l'Espanya de Franco: el cas dels físics catalans* (2010)
- 144 Manuel CASTELLET (cur.), *Selecta Ferran Sunyer i Balaguer* (2012)
- 145 Jacint CORBELLÀ, *Metges i medicina d'Occitània* (2012)
- 146 Núria CARRERA, *Inversió tectònica i evolució estructural de la Cordillera Oriental meridional (Valles Calchaquíes, NW de l'Argentina)* (2013)
- 147 Enric ORTEGA, *Diccionari etimològic dels noms científics dels ocells dels Països Catalans* (2017)
- 148 *Natura: ús o abús?* (2018-2019). *Ús i abús de la natura, impactes i propostes de gestió. El cas de Catalunya com a paradigma* (2021)
- 149 Maria del Mar ROVIRA, *Casa de la Congregació de la Missió a Barcelona. De l'església de Sant Sever i Sant Carles Borromeu dels païls a la parròquia mercedària de Sant Pere Nolasc (1703-2017)* (2021)
- 150 Sergi GONZÁLEZ, *Precipitació i circulacions mesoescalars en zones d'orografia complexa* (2021)
- 151 Natàlia BLÁZQUEZ-PALLÍ, *Estratègies de bioremediació en aqüífers contaminats. Mètodes per investigar la viabilitat d'aquests processos i per implementar in situ aquesta tecnologia d'una manera exitosa* (2022)
- 152 Guillem BLANCO, *La conjectura de Yano* (2023)
- 153 Mercè CISNEROS, *El clima del passat recent a la regió mediterrània occidental. Reconstruccions dels darrers 2.700 anys a partir de sediments marins i estalagmites de coves* (2023)
- 154 David ARCOS, *Caracterització optoelectrònica de materials bidimensionals a altes freqüències* (2024)
- 155 Rubén NAVARRO, *Les lliçons de São Paulo. Primera arquitectura de Xavier Busquets i Sindreu (1947-1963)* (2025)

Les lliçons de São Paulo

Aquesta publicació se centra, d'una banda, en l'excel·lent experiència formativa que l'arquitecte català Xavier Busquets i Sindreu (1917-1990) visqué a São Paulo, entre 1951 i 1955, al costat de dos arquitectes internacionals de prestigi, el polonès Lucjan Korngold i l'alemany Adolf Franz Heep, procedents d'una sòlida branca de la modernitat arquitectònica europea com a deixebles de mestres incontestables com Adolf Meyer o Le Corbusier, i, de l'altra, en com Busquets adaptà aquest coneixement a la realitat catalana de l'època quan tornà a Barcelona, modulant el seu singular bagatge de pertinença a la cerca d'una praxi professional pròpia.

Arquitecte culte, cosmòpolita i atent a l'actualitat internacional, Busquets practicà una arquitectura mestissa i heterodoxa que planteja temes com la modernització del perfil professional de l'arquitecte, el paper de les arts en aquesta disciplina, el bagatge del racionalisme europeu, els esforços de racionalització i industrialització de la construcció o la referència tecnològica a l'estil internacional d'arrel nord-americana, entre d'altres. Una praxi que no sempre ha estat fàcil d'encaixar en el relat local de l'arquitectura moderna catalana de la segona meitat del segle XX, però que, per aquesta raó, pot tenir interès historiogràfic.

Aquesta obra també recull els aspectes més significatius de la trajectòria d'un arquitecte que acabarà bastint algunes obres rellevants a la Ciutat Comtal, com ara el polígon residencial de Bellvitge o les seues corporatives del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a la plaça Nova, de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad Barcelona i de Mutua General de Seguros a l'avinguda Diagonal, de l'empresa farmacèutica Sandoz al carrer de la Gran Via de les Corts Catalanes o de la Société Générale de Banque en Espagne a la plaça de Catalunya.

